

✓ Ба 242264

Дзг. Баршч

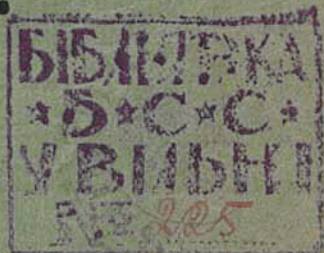
~~00. 30841~~

~~541~~

Бібліятэка

№ 11. Беларуса-Выбаршчыка. № 11.

БЕЛАРУСКІ ПРАЦЭС У ЛАТВІІ.

9/590

Рыга, 1926.

"Выдаўне „Т-ва беларусаў-выбаршчыкаў у Дзяржаўны Сойм, павятовыя, гаразкія і валасныя самаўрады ў Латвіі“

Ба 242264

~~cc-30841~~

1964 г.

Беларускі

працэс

у Латвіі.

Бел. 2005

242264

1925 г.

Р Ы Г А.

Адбітка з газеты „Голас Беларуса“.

Выдадзена коштам „Т-ва беларусаў-выбаршчыкаў у Дзяржаўны Сойм, павятовыя, гарадзкія і валасныя самаўрады ў Латвіі“.

Документа
Бібліятэка БССР
Мінск

ВІСНИК
Д*С*С*
ВІСНИК

Друкавана ў типо-літаграфіі
Акц. Т-ва „Э. Левін“. Латвія,
Рыга, Канюшанная вул., 19.

~~175~~

17 0. 6 3. 2010

Беларускі працэс у Латвіі.

У Латвіі і па за-межамі яе многа было гутарак аб працэсу, што адбыўся ў пачатку красавіка месяца гэтага году над 8 беларускімі вучыцямі Дзвінскае і Люцынскае беларускіх гімназій.

Процэс, які цягнуўся тры дні: 2-га, 3-га і 4-га красавіка, зранку да ночы, выклікаў да сябе вялікую зацікаўленнасць з боку беларускага грамадзянства і з боку іншых нацыянальнасцяў Латвіі.

На ім яскрава высьвятлілася як многа ў беларусаў ворагаў, якія ня спыняюцца ні перад якімі спосабамі і сродкамі, каб скампрамэнтаваць беларускі рух у Латвіі и выклікаць адносна яго рэпрэсіі ўраду. Высьвятлілася ў належнай меры і роля ніжэйшых правінцыяльных уладаў.

Дзеля таго, што Латвійская прэса не дала належнага агляду гэтага, дужа важнага для нашае беларускае меншасці працэсу, мы лічым патрэбным змясьціць аб ім падрабязную справаздачу.

Першы дзень.

Задоўга да пачатку судовага паседжання, па яшчэ пустым вуліцам прыводзяць пад канвоём з турмы былога Дырэктара Люцынскае беларускае гімназіі, гр. К. Б. Езавітава, які прасядзеў да суду ў вастрозе больш за 10 месяцаў.

Каля 9 гадзін пачынаюць збірацца сьведкі і публіка.

У 10 гадзін падсудныя займаюць мейсцы на лаве абвінавачаных.

Першым прыводзяць гр. К. Езавітава, затым прыходзіць рэшта 7 абвінавачаных, што былі на воле над закладам:

вучыцель Дзевінскае беларускае гімназіі Валадзімер Корці,

заступнік Дырэктара Люцынскае беларускае гімназіі—Валадзімер Пігулеўскі,

былы Дырэктар Дзевінскае беларускае гімназіі—Ян Краскоўскі,

вучыцель Дзевінскае гімназіі і пачатковае школы—Андрэй Якубецкі,

вучыцелька тэй-жа гімназіі—Паўліна Мядзёлка-Грыб,

вучыцель тэй-жа гімназіі—Парфіры Жэрдзі, і вучыцель сьпеваў Люцынскае беларускае гімназіі—Міхал Іваноў.

У 10 гадзін з хвілінамі ўваходзе Суд і паседжаньне пачынаецца. Суд зложаны з трох судзьдзяў і Старшыні Латгальскага Вакружнага Суду, гр. Зільберга. За пракурорскім пюпітрам—Таварыш Пракурора гр. Лукін.

Перад лавай абвінавачаных сядзяць 5 абаронцаў; сярод іх буйнейшыя адвакацкія сілы ў Латвіі: гр. Гольцман, гр. Шмідт і гр. Будоўскі.

Пасля апросу абвінавачаных і спаўнення іншых фармальнасцяў, агалошываецца абвінавачальны акт.

Абвінавачальны акт.

Робячы рэвізію ў беларускай пачатковай школе Капінскае воласьці, у вёсцы Дудалі, 1924 г. 2 сакавіка, інспектар народных школ Дзвінскага вобласці Л. Озолін угледзеў, што на географічнай карце, якая вісела на сьценцы, была адзначана Беларусь, якая абыймала частку абшараў цяперашняе Расеі, як і Польшчы, Літвы і Латвіі. На карце мяжа Латвіі йшла ад Корсаўкі на Люцын, Асьвейскае возера, Краслаўку, Ілукшты і адтуль у напрамку Літоўскае мяжы; іншымі словамі кажучы, Беларусь ахапляла часткі Люцынскага павету, пачынаючы ад Корсаўкі з горадам Люцынам, частку Дзвінскага павету, пачынаючы з Асьвейскага возера, з Дзвінскім, і частку Ілукштанскага павету з горадам Ілукштамі.

Па тлумачэньню кіраўніка школы Аляксандра Махноўскага, гэтую карту прыслаў школе Беларускае Прасьветнае Адрозьненне. Такую-ж карту Л. Озолін пасыла некалькіх дзён зноў знайшоў у беларускай школе Капінскае воласьці, у вёсцы Станкевічы. Аб знойдзеных картах Л. Озолін паведамаў Адрозьненню пачатковых школ Міністэрства Прасьветы.

У зьвязку з гэтым Палітычнае Ўпраўленьне навяло спраўкі і атрымала весткі, што ў Латгаліі працуе беларуская арганізацыя, якая паставіла сабе мэтай утварыць незалежнае беларускае га-спадарства і што правадырамі гэтае арганізацыі ёсьць вучыцялі беларускіх школ В. Корці, А. Якубецкі, П. Мядзёлка - Грыб і К. Езавітаў, былы шэф вайскова-дыплёматычнае місы Беларусі, які, пасля ліквідаваньня беларускае дыплёматычнае ўстановы ў Латвіі, у кароткі час стаў Латвійскім падданым. Правяраючы гэтыя весткі, высвятлілася, што ў Дзвінску ўжо з 1921 году па ініцыятыве К. Езавітава закладзена беларускае культурна-просьветнае Таварыства пад назвай „Бацькаўшчына“.

Таварыства „Бацькаўшчына“, як гэта відаць з яго статуту, рэгістраванага ў Латгалііскім Вак-

ружным Судзе, мела мэтай развіццё беларускае культуры і прасветы ў Латгаліі.

У 1921 годзе на адным са сходаў „Бацькаўшчыны“ К. Езавітаў сказаў у сваёй прамове, што тут, г. ё. у Дзьвінску, Бацькаўшчына—Беларусь і што кожны расеец, які арадзіўся ў Дзьвінску, ужо сам па сабе беларус. На тым жа сходзе Езавітаў распаўсюджваў карту Беларусі, якая была надрукавана на паштовых картках і на гэтых картках Беларуская дзяржава ахапляла г. Дзьвінск, частку Рэжыцкага павету і ўвесь Люцынскі павет. Па выражэньням сябры Таварыства, Дырэктара Дзьвінскае расейскае сярэдняе школы Г. Садоўскага, ён у Таварыства ўвайшоў па прапанове Езавітава па вяртаньні ў Латвію ў 1921 г. Азнаёміўшыся з дзеяльнасьцю правадыроў Таварыства, ён знайшоў, што агульныя сходы сяброў Таварыства ня склікаліся, што з аднаго боку прымушала думаць, што Таварыства самавольнае, з другога боку, гэта выклікала рожныя чуткі і падазрэнні. Пачалі гутарыць аб беларускай самастойнасьці, пра якіясь нямецкія грошы. Гэтыя свае прычыны ён выказаў раз на агульным сходзе сяброў, але не спаткаў згоды і спацупцы і таму выйшаў з „Бацькаўшчыны“.

Па сьведчаньням некаторых вучыцялёў да зьяўленьня Я. Краскоўскага і В. Пігулеўскага ў Дзьвінску, беларускае жыццё кацілася ціхім шляхам і яны, вучыцялі, займаліся выключна прасветнай справай. Са зьяўленьнем Краскоўскага і Пігулеўскага, да якіх прылучыліся вучыцялі беларускіх школ Прыдруйскага району Э. Вайводзіш і М. Талерка, паміж беларусамі пачаліся інтрыгі. Утварылася некалькі груп і пачалася паміж мейсцовымі беларусамі патаёмная агітацыя і прапаганда аб стварэньні самастойнае Беларусі, і хадзілі чуткі, што тыя Латвійскія правінцы, якія населены беларусамі, будуць зноў аб'яднаны ў адну беларускую дзяржаву тады, калі створыцца самастойная Беларусь. Мэта агітатараў была тутакі ў Латвіі падрыхтаваць прымежных жыхароў у Латгаліі беларусамі і пасьля

з дапамогай гэтае масы дасягнуць далучэння Латгаліі і часткі Ілукштанскага павету да непадзельнае Беларусі.

У Я. Краскоўскага знойдзена: 1) ліст Прэзідэнта Беларускае Рады Пятра Крачэўскага да таго самага Краскоўскага, напісаны 25. 6. 23 году, у якім Крачэўскі паміж іншым кажа, што „ўсход просіць нас трымацца, на колькі толькі магчыма і дапамагчы ім далучыць усходнія землі да іх хутара, што навокол цэнтру трэба аб'яднаць усё, што ў нас ёсць, і аб'яднаным фронтам дасягнуць незалежнасці“; 2) ліст міністра-прэзідэнта Беларускае Народнае Рэспублікі да таго самага Краскоўскага, пісаны 12 сьнеж. 1923 г., у якім паміж іншым сказана, што са ўсіх цэнтраў Дзвінск таксама мае значэнне цэнтру і што пасля паўгоду будзе адзіны фронт Вільня—Прага—Дзвінск—Коўна.

В. Пігулеўскі ў пачатку 1924 году быў у Рызе ў Расейскім Радавым пасольстве за квігамі праф. Карскага і там яму было прапанавана заняць у Маскве адказнае месца.

Курсантке К. Мікалаевай Я. Краскоўскі сказаў, што месца вучыцеля атрымае толькі той, хто набярэць больш дзяцей у беларускую школу. Так як яна гэтага зрабіць не магла, дык і вучыцельскага месца не атрымала.

У восень 1923 году, калі А. Васільеў умясьце з Э. Асанавым і беларускім палітычным дзеячом Балдоўскім нелегальна перайшлі літоўска-латыскую мяжу і явіліся ў Дзвінск да В. Корці, апошні Васільеву сказаў, што ў іх, г. ё. у Корці і ў другіх яго таварышоў ёсць свая беларуская арганізацыя, у якой працуе і паўкоўнік Езавітаў. Уся прапаганда беларускага руху праходзіць праз беларускія школы пад маскай развіцця культуры.

Стараньнямі таго-ж Езавітава для беларускіх школ запрошаны з Літвы нацыянальна-свядомыя беларусы, памянёныя П. Мядзёлка—Грыб, А. Якубецкі, як і Я. Краскоўскі, С. Казека і П. Жэрдзі. Школьны персанал акрамя тых паўняўся яшчэ мяйсцовымі таксама свядомымі

беларусамі. Так былі прыняты Э. Вайводзіц, А. Махноўскі, М. Іваноў, Г. Сушынская і Л. Габран. Каб атрымаць сабе такіх надзейных і сьведомых працаўнікоў, мяйсцовыя правадыры беларускага руху, як К. Езавітаў, Я. Краскоўскі і В. Пігулеўскі, які таксама як і Езавітаў у кароткі час ператварыўся ў Латвійскага падданага, стварылі беларускія вучыцельскія курсы, якія пачаліся ўжо з 1921 году. ¶

На гэтых курсах, на якія хадзіла значная частка вучыццялёў расейскае нацыянальнасьці, было ўведзена і навучэньне географіі Беларусі. На курсах, як і ва ўсіх беларускіх школах, нават да канца красавіка месяца 1924 году, аб Беларусі навучалі па падручніку географіі Беларусі А. Смоліча, каторы лектар географіі А. Якубецкі радзіў курсантам мець. У памянутаі кнізе паміж іншым гаворыцца, што „кожны ведае, што для нас, беларусаў, Бацькаўшчынай ёсьць беларуская зямля, на якой мы самі жывём, дзе жывець беларускі народ, да якога мы належым. Географія Бацькаўшчыны ёсьць географія Беларусі.“

На 4-ай старонцы ў стацьці „карта Беларусі“ сказана: „Праз паўночную Беларусь цячэ Дзьвіна. Праплыўшы міма Полацку, гэтае калыскі старое беларускае дзяржаўнасьці, ды міма грознае крэпасьці Дзьвінску, яна ўваходзе ў зямлю Латышоў.“

Умовы міру, якімі скончылася ўсясьветная вайна, што вялася праз 6 годаў на нашай зямле, падзялілі Беларусь паміж 5-ма дзяржавамі. Латвія атрымала пагранічныя землі, Дзьвінскі, Лукштанскі, Дрысенскі, Себежскі паветы, усяго прыблізна 6.000 квадратных вёрстаў са 150.000 беларускага насяленьня. Такі палітычны падзел не апіраецца ні на якія географічныя асновы. Межы новых дзяржаў праведзены па жывому целу Беларусі. Гэты штучны палітычны падзел мы ў далейшым выкладзе ня будзем браць пад увагу.“

Як ілюстрацыя, да гэтай стацьці дададзена карта, пад якой напісана: „Палітычны падзел Беларусі ў 1920 годзе“. На гэтай карце відаць, што

ў межы Беларусі ўключаны часткі сучаснае Латвійскае зямлі, часткі Люцынскага, Дзвінскага і Ілукштанскага павету.

Акрамя таго на тых жа курсах знаходзілася на сьценцы і была ў карыстаньні А. Якубецкага і Я. Кастылюка карта Беларусі 1919 году, на якой у межы Беларусі была таксама ўключана частка Латвійскае зямлі. Паміж курсантаў пашыралася часопісь „На чужыне“, у якой надрукавана карта Беларусі, на якой межы Беларусі ў адносінах да Латвіі праведзены так, што ад сучаснае Латвіі ў беларускую тэрыторыю ўключаны часткі Люцынскага, Дзвінскага і Ілукштанскага паветаў. К. Езавітаў, В. Пігулеўскі і Я. Краскоўскі на курсах казалі аб жаданьні незалежнае і самастойнае Беларусі.

Як пасля вытлумачылася „Бацькаўшчына“, акрамя сваёй культурна-прасьветнай працы, увайшла ў зносіны з беларускімі нацыянальнымі палітычнымі арганізацыямі і нават дэлегавала сваіх прадстаўнікоў на беларускую нацыянальную палітычную канфэрэнцыю ў Празе ў 1921 годзе 25—30. IX. К. Езавітава і Дварчаніна. На гэтай канфэрэнцыі, як відаць з паперы, знойдзенай у абвінавачанага В. Корці, паміж іншымі рэзалюцыямі прынята таксама, што „Беларусь павінна быць непадзельнай“, што „канфэрэнцыя рашыла аб'яднаць навокал Ураду Беларускае Народнае Рэспублікі ўсе сілы беларускіх палітычных партый, арганізацый і груп дзеля будаваньня беларускага гаспадарства“, што канфэрэнцыя грунтуецца на дэкларацыі Рады Беларускае Народнае Рэспублікі 25/3 1918 году, якая абвесьціла незалежную Беларусь у тых межах, дзе дамініруе большасьць беларускага народу.

Памянутая канфэрэнцыя заклікае беларускі народ, каб унікнуць дарэмнага крвапраціўця, устрымацца ад неарганізаваных выступленьняў і моцна аб'яднаць свае сілы да таго моманту, калі праб'е гадзіна рэвалюцыйнае барацьбы ўсіх народаў за права кожнага народу быць гаспадаром на сваёй зямлі.

Рэвалюцыя пра „Рыскі трактат“ гэткага зместу:

„1) Беларускі народ вядзе, вёў і будзе вясці барацьбу за Незалежную і Непадзельную Беларусь;

2) Беларуская нацыянальная палітычная канфэрэнцыя заклікае ўсе актыўныя беларускія сілы да вызначанай рэвалюцыйнай барацьбы ўсімі, якія маюцца ў іх распараджэньні, сродкамі проці падзелу Беларусі і прапануе глядзець як на ворага беларускага народу на кожнага, хто прызнае Рыскі мірны трактат. У канцы ўсіх гэтых рэвалюцый ёсьць гэткае паведамленьне: „Прэзыдыум беларускае нацыянальнае палітычнае Праскае канфэрэнцыі, грунтуючыся на рэвалюцыях, выказваючых жаданьне ўсіх беларускіх партый і арганізацый, абвясчае, што адзіны поўнапраўны законадаўчы ворган на тэрыторыі Беларусі ёсьць Рада Беларускае Народнае Рэспублікі і яе прэзыдыум на чале з Крачэўскім“.

Таварыства „Бацькаўшчына“, падтрымліваючы зьвязак з вышэйпамянутаю канфэрэнцыяй, працавала і кіравалася ўвесь час ня толькі па статуту, зарэгістраванаму ў Латгальскім вакружным судзе, але і па статуту, які ў свой час быў выпрацаваны і прапанаваны Менскай „Бацькаўшчынай“. Такія статуты Менскай „Бацькаўшчыны“ былі знойдзены пры вобьску ня толькі ў дзелаводстве Дзьвінскае „Бацькаўшчыны“, але і ў дзелаводстве Люцынскае „Бацькаўшчыны“ ў сакрэтара Таварыства Міхала Іванова. Мэты Менскае „Бацькаўшчыны“ відаць з выдадзенай ёю карты Беларускае Народнае Рэспублікі, якая надрукавана на жоўтых паштовых картках і на якой як складныя часткі Беларусі паказаны часткі Ілукштанскага, Дзьвінскага і Люцынскага паведаў. Такія карткі пашыраў і ў Латвіі К. Езавітаў.

У канцы 1923 году ці ў пачатку 1924 году па прапанове дырэктара беларускае гімназіі Я. Краскоўскага, да яго явіліся В. Корці, В. Пігулеўскі, А. Якубецкі, П. Мядзёлка-Грыб, П. Жэрдзі. Памянёным асобам Я. Краскоўскі прачы-

таў ліст, атрыманы ад беларускага грамадзкага і палітычнага працаўніка Цьвікевіча з Прагі, у якім прапануецца беларускім грамадзкім працаўнікам у Празе, Латвіі і другіх дзяржавах утрымліваць кантакт у беларускай грамадзкай працы, і з якога можна зразумець, што трэба стварыць аб'яднаны фронт дзеля развіцця беларускага вызваленчага руху.

На кватэры сакрэтара Дзвінскага Таварыства „Бацькаўшчына“ Пятра Паўчара ў 1920 годзе калісь быў значны лік беларускае літэратуры, у тым ліку былі таксама кніжкі пад назвай „Беларусы і палякі“—Езавітава, часопісь „Бацькаўшчына“, шмат газэт, карта ў расейскай і французскай мовах пад назвай „Карта Беларусі“ і паштовыя карткі, на якіх намалювана карта Беларускае Рэспублікі, гэрбы і штандары Беларусі. На гэтых картках „Беларускае“ гаспадарства абыймала горад Дзвінск, частку Рэжыцкага і ўвесь Люцынскі павет.

Па словам П. Паўчара гэтую літэратуру і карты ён атрымаў у Рызе ад К. Езавітава, які даручыў яму яе распаўсюджываць.

Калі ў красавіку месяцы 1923 году К. Езавітаў быў назначаны дырэктарам Люцынскае беларускае гімназіі, туды, працай апошняга, была ўнесена палітыка. Ён зайшоў так далёка, што ў клясе ў часе лекцый вучні чыталі беларускія газэты, каторыя ён ім даваў.

24 сакавіка 1923 году Дзвінская беларуская „Бацькаўшчына“ атрымала ад Праскага беларускага студэнства гэткую тэлеграму: „Святкуючы 25-ае сакавіка, шчыра вітаем. Хай жыве Незалежная Непадзельная Беларусь!“

З ведама кіраўніка Беларускага Аддзелу пры Міністэрстве Прасьветы С. Сахарава ў часе 1922/23 году і нават пазьней, беларускім школам у Латгаліі была выслана і тамака 2 гады ва ўсіх беларускіх школах была ў карыстаньні, як вучэбная дапамога, памянутая карта Беларусі, падручнік географіі Беларусі А. Смоліча і кніжка „Беларускі ка-

лендар на 1922 год“, у якім паміж іншым сказа-
на, што да Беларусі належыць разам з другімі і
Віцебская губерня.

У 1922 годзе, увосень, у Люцыне карту Бе-
ларускае Народнае Рэспублікі, друкаваную на
жоўтых паштовых картках, распаўсюджываў С.
Сахараў. Такія-ж карты ён у памянуты час даў
у памятку І. Паўлоўскаму, Л. Тамашыцкаму і іншым.
У С. Сахараву бачылі беларускі календар на
1922 год і брашуру Доўнар Запольскага „Асновы
дзяржаўнасці Беларусі“, якую ён, па яго тлума-
чэнню, атрымаў ад К. Езавітава.

Каляндар памянутага абразцу Сахараў у
1922 годзе прадаваў жыхарам Янавольскае волась-
ці. У К. Езавітава бачылі падручнік географіі Бе-
ларусі Смоліча і ў вялікім ліку часопісь „На
чужыне“ 1921 г., якую ён распаўсюджываў у Дзвін-
ску, куды прыехаў для закладання „Бацькаў-
шчыны“, таксама як і прыблізна 20-30 паштовых
картак, на каторых была намалявана карта Бела-
русі з надпісам „Беларуская Народная Рэспуб-
ліка“.

У ліпеню 1922 году К. Езавітаў даў вучы-
целю беларускае школы Граверскае воласці вёс-
цы Дудалі для школьнай бібліотэкі кніжкі, між
якімі знаходзілася географія Смоліча і пазней
пры вобыску адабрана карта Беларусі.

Акурат такую-ж карту ў канцы 1922 г.
Езавітаў даў вучыцелю беларускае школы Пры-
друйскае воласці ў вёсцы Зяленчыкі А. Ціма-
ховічу.

К. Езавітаў у гутарцы выказаўся, што буду-
чая Беларусь абойме Люцынскі, Рэжыцкі, Дзвін-
скі і Ілукштанскі паветы.

На агульным сходзе сяброў „Бацькаўшчыны“
ў Люцыне як Езавітаў, так і С. Сахараў казалі,
што цэнтр „Бацькаўшчыны“ знаходзіцца ў Мен-
ску. У бібліятэцы Люцынскае беларускае сярэд-
няе школы у 1924 годзе была часопісь „На чужы-
не“ і „Беларускі календар на 1922 г.“

У канцы лета 1923 году Я. Краскоўскі ў
Дзвінску даручыў К. Багінскай прадаваць вуч-
ням рожныя падручнікі, між каторымі знаходзіў-

ся і падручнік географіі Смоліча, пры чым прададзена прыблізна 50 кніжак.

На вучыцельскіх курсах і лекцыях у Люцынскай сярэдняй школе К. Езавітаў у 1924 годзе паказываў часопісь „На чужыне“ і казаў, што Беларусь абойме часткі тэрыторыі Латвіі, Літвы і Польшчы, што трэба імкнуцца аб'яднаць усе вокругі, насялёныя беларусамі і браць прыклад з Латвіі, якая дасягла самастойнасці.

Географію ён навучаў па падручніку Смоліча і пры гэтым тлумачыў, што Беларусь падзелена паміж многімі дзяржавамі і што Латвія адабрала у Беларусі Дзвінск, Ілукштанскі, Люцынскі і Рэжыцкі паветы, якія павінны быць далучаны да складу Беларусі. Адзін экзэмпляр часопісі „На чужыне“ ў пачатку 1924 году К. Езавітаў даў С. Казека.

На лекцыях географіі ў Люцынскай гімназіі вучыцель С. Казека ў 1923 годзе пры выкладанні географіі па падручніку Смоліча тлумачыў вучням, што ў будучыне Беларусь ахопіць часткі Люцынскага і Рэжыцкага паветаў і ўвесь Дзвінскі павет.

Я. Краскоўскі на вучыцельскіх курсах у 1923 годзе ў сваіх лекцыях па гісторыі Беларусі шмат разоў казаў, што пажадана стварыць самастойную Беларусь і ў часе лекцыяў выказываў сваю думку, што Беларусь ёсць там, дзе жыўць беларусы.

На вучыцельскіх курсах у 1923 годзе А. Якубецкі чытаў географію Беларусі па падручніку Смоліча і растлумачываў, што Беларусь пасьля вялікае вайны падзелена паміж 5-ма дзяржавамі і што Латвія адабрала ў яе тэрыторыю Ілукштанскага, Дзвінскага, Люцынскага і Рэжыцкага паветаў, што для такога разьдзелу Беларусі няма ніякіх географічных падставаў і што вышэйпамянутая тэрыторыя павінна належаць да Беларусі. Беларускай мяжы па словам Якубецкага, у аднашэньні да Латвіі трэба было йсьці ад Нова-Аляксандраўска на крэпасць Дзвінск, ад туль на Краслаўку і ад апошніяе на Корсаўку і, што Латвія адабрала частку Беларусі.

Пры выкладанні географіі ў часе 1922-1924 году, калі Якубецкі карыстаў, як вучэбную дапамогу, карту Беларусі 1919 году (якая пры воўбыску знойдзена ў яго), на якой ня зроблены ніякія папраўкі. Па гэтай карце, што знаходзіцца ў падручніку Смоліча, вучням трэба было маляваць карту Беларусі.

У канцы 1922 году і ў пачатку 1923 году вучыцелька Дзьвінскае беларускае сярэдняе школы П. Мядзёлка-Грыб дала вучыцелю Прыдруйскае пачатковае школы на патрэбы школы некалькі кніжак і 2 карты 1919 году па географіі Беларусі; у ліку дадзеных кніжак была тая-ж географія Смоліча.

Вучыцель беларускае школы Прыдруйскае воласьці у вёсцы Шнёкава М. Талерка у 1923-24 гадах на лекцыях географіі карыстаў карту Беларусі 1919 году, каторая вісела на сьцяне, і тлумачыў вучням, што хутка тутака будзе Беларусь, і што Латвія дабрахоць аддасць тэрыторыю, належучую Беларусі.

Вучыцель сьпеваў Люцынскае пачатковае і сярэдняе школы М. Іваноў навучаў беларускаму рэвалюцыйнаму гімну:

„Адвеку мы спалі і нас разбудзілі.
Мы знаем, што трэба рабіць:
Што трэба свабоды, зямлі чалавеку,
Што трэба зладзеяў пабіць!

Што гэта за марная доля няшчасная,
Бяз хлеба, бяз грошаў працуй.
Усюды ганяюць, усюды сьмяюцца,
Ну проста хоць крыкні „ратуй!“

Сьмяюцца над намі багатыя людзі,
Здаецца панамі іх зваць;
Мы доўга цярпелі, цярпець больш ня будзем
І пойдзем мы долі шукаць.

Мы дружна паўстанем з касамі, з сярпамі,
Прагонім зямлі палачоў,
Няхай нас спаткаюць палямі, лясамі,
Грамады працоўных людзей.“

У 1923-1924 г. г. ён паказываў вучням часопісь „На чужыне“ і на лекцыях казаў вучням, што кожны расеец ці паляк, які радзіўся ў Латгаліі—беларус.

21 лістападу 1921 году ён заклаў у Люцынскім павеце ў вёсцы Старая Слабада Т-ва „Бацькаўшчыну“.

Вучыццалі А. Махноўскі, Э. Вайводзіш і Г. Сушынская дзеяльна агітавалі паміж вучнямі і казалі, што тутака нашая Бацькаўшчына, нашая матка Беларусь, што Пустынская воласьць і Дзвінск будуць уключаны ў Беларусь і што ў гэтай воласьці будзе Беларусь, аб чым Г. Сушынская нават адчынена казала ў Пустынскай валаьной радзе.

Вучыцелька Талоеўскае беларускае школы Прыдруйскае воласьці Л. Габран у 1924 годзе геаграфію выкладала па падручніку Смоліча і па карце Беларусі 1919 году, павешанай у клясе, і тлумачыла вучням, што на карце намалевана Беларусь, што Прыдруйская воласьць належыць Беларусі,—што тутака хутка будзе Беларусь, якая сюды прыйдзе з вайной, і што Дзвінскі і Люцынскі паветы будуцьлежаць Беларусі.

В. Пігулеўскі і таксама другія з правадыроў беларускага руху, казалі, што стварэньне самастойнае Беларусі больш ня ёсьць зданьне, што ўжо цяперака Радавая Расея дала аўтаномію тэй частцы Беларусі, якая знаходзіцца пад Радавай Расеей, што таксама ўжо ў Польшчы дасягнута некаторая свабода і што гутараць ужо аб беларускай аўтаноміі і ў Польшчы.

Робючы вобыскі ў падазраваных знойдзена:

1. У дырэктара Люцынскае беларускае гімназіі К. Езавітава ў яго кватэры у Люцыну, Латгальская вуліца № 64:

а) Беларускае народнае этнаграфічнае карта, у каторай у адносінах да сучаснае дзяржаўнае Латвійскае тэрыторыі межы праведзены так, што ў межы этнаграфічнае Беларусі залічаны гэтакія часткі Латвіі: уся ўсходняя частка Люцынскага павету, пачынаючы ад Корсаўкі і канчаючы Асьвейскім возерам, далей усходняя частка Рэжыц-

кага і Дзвінскага павету з мястэчкам Корсаўкай і месцам Дзвінскам, і нарэшце ўсходняя частка Ілукштанскага павету з месцам Ілукштамі.

b) Стацьця, напісаная ў расейскай мове, падрыхтаваная на складзеных старонках белае паперы; на першай старонцы стацьці напісана: „Змагайся—пераможаш“, покліч прыгнечанай Беларусі. Выданьне Замежнай Беларускай Вызваленчай Дэлегацыі. Покліч прызначаўся беларусам у Амэрыцы і Канадзе, каб тыя складалі ахвяры столькі магчыма на справу вызваленьня беларускага народу з пад чажацкага ярма, і каб можна было б закласьці спэцыяльны фонд, г. зн. „Беларускі Фонд Вызваленьня“. У канцы стацьці сказана, што нас (г. ё. беларусаў) лічуць пасыўнымі, дабрадушнымі, цярплівымі.

„Гэта так, беларус дабрадушны, ён цярплівы, ён цярпіць да часу, пакуль мерка мукаў не пераліецца цераз бераг, але тады—сякеру ў рукі і з ёй у бойку (напралом). Цяпер такі момант надыйшоў. Мы доўга цярпелі, больш ня можам. Мы паўсталі, каб дабіцца свабоды і зямлі і ў нашых руках зьяе грозная народная сякера. Памажыце яе трымаць моцна ў руках. Хай жыве вызваленьне Беларусі! Эўрапейскі Аддзел дэлегацыі вызваленьня Беларусі. Старшыня Росіч. Сэкрэтэр Пушча. Па ўсім справам беларускага вызваленчага хаўрусу звяртацца па адрэсу: Whiterussian National Committee 1632 N. Roben Striet. Chicago Ill.“

c) Ліст, датаваны 19. XII. 1923 г., які пачынаецца зваротам: „Паважаны К. Б.“ і прадаўжаецца так: „Ваш ліст, датычучы вучыццалёў, я прадаў Камітэту Беларускае Прасьветы (Наркомсьвет Беларусі), што пасля яго будзе прапанавана, сказаць цяжка, хоць сьвядомыя вучыццалі на платформе беларускага Радавага ўраду таксама патрэбны, у зьвязку з далучэньнем да Беларусі Магілёўскае і Віцебскае губэрняў. Магілёўскі вокруг далучаны ўжо ў часе канфэрэнцыі, а пра Віцебскі вокруг яшчэ не вядома, дзе той застанецца“.

d) Падручнік гэаграфіі Беларусі А. Смоліча. 2-ое выданьне.

е) Рожная перапіска палітычнага характару, з якой паміж іншым відаць, што Езавітаў перапісваўся з Т. Грыбам у Празе, катораму прапанаваў склікаць у Празе беларускі палітычны нацыянальны кангрэс, каб разгледзець непаразуменьні, што зьявіліся паміж беларускімі правадырамі.

2. У вучыцеля гэтай-жа школы У. Корці ў Дзэвінску, Жытомірская вуліца 33-а кв. 1.—рожныя матар'ялы аб беларускім руху:

а) Брашура Цьвікевіча „Беларусь“, якая зьмяшчае ў сабе агляд аб стварэньні беларускага народу і яго гістарычнага разьвіцьця, палітычнага і географічнага палажэньня, пачынаючы з IX. веку і канчаючы 1919 годам. У памянутай брашуры межы Беларускае Рэспублікі адзначаны па этнаграфічнаму прынцыпу.

б) Часопісь „Беларускі Сьцяг“ № 1, 1922 году, за красавік і травень месяцы, у каторай у стацьці „Чатыре гады“ 1918. 25. III. 1922 г. паміж іншых сказана: Мінулыя чатыры гады з поўнай яснасьцю сьцьвярджаюць падставы беларускага руху. Барацьба за вызваленьне Беларусі—ёсьць барацьба за яе самастойнасьць.

У памянутай часопісі на 22-23 старонцы надрукавана дэкларацыя Ўраду Беларускае Народнае Рэспублікі аб абвешчаньні незалежнасьці Беларусі з поваду чацьвертых угодак 1918—1922 г., у якой паміж іншым сказана, што, ня гледзючы на ўвесь нячуваны тэрор акупантаў, беларускі народ ні на хвіліну ня спыняў сваю ўпартую барацьбу. Беларускі народ жадае быць вольным; Урад, абраны Радай Беларускае Народнае Рэспублікі, увесь час моцна трымаў у сваіх руках сьцяг барацьбы за сваю незалежнасьць і непадзельнасьць. Мацней яднайце свае рады пад сьцяг барацьбы за свабоду і незалежнасьць сваёй Бацькаўшчыны. Аб'яднаная і арганізаваная грамада дасьць моцны адпор сваім ворагам;

с) Папера Рады Беларускага Нацыянальнага Хаўрусу 1921 г. 10. VIII. № 87, зьмест якой гэтакі: „Пры гэтым маю гонар пераслаць Цэнтральному Кіраўніцтву Таварыства „Бацькаўшчына“ ў Лат-

віі тэкст паведамленьня Беларускага Нацыянальнага Хаўрусу аб скліканьні нацыянальнае палітычнае нарады ў Празе (Чэхія) 25. IX. г.г. Сэкрэтар (подпіс).“

d) Рэфэрат Т. Грыба, прачытаны 15-16. I. 1922 г.; дзе паміж іншым сказана, што беларуская соцыял-рэвалюцыйная партыя моцна трымала ў сваіх руках сыяг барацьбы за незалежнасьць і непадзельнасьць Беларусі і будзе нясьці гэты сыяг і далей;

e) Папера Рады Беларускага Нацыянальнага Хаўрусу ад 15. III. 1923 году, падпісаная тым-жа самым заступнікам старшыні Рады і адрэсаваная Кіраўніцтву беларускага Таварыства „Бацькаўшчына“ ў Дзьвінску, гэткага зьместу: „У пятыя ўгодкі абвешчаньня незалежнасьці Беларусі, Рада Беларускага Нацыянальнага Хаўрусу шлець Вам сваё прывітаньне. Пяць гадоў мінулай барацьбы даказалі, што ў барацьбе растуць і яднаюцца нашыя сілы і яднаюцца беларускія погляды ва ўсіх напрамках, у такім выпадку з моцным духам і верай крычым умясьцёх з Вамі „Хай жыве Незалежная і Непадзельная Беларусь!“

3. У вучыцеля Люцынскае беларускае школы С. Казека ў ягонай кватэры ў м. Люцыну, Вакзальная вуліца № 23/28:

a) Статуты беларускага культурна-прасьветнага Таварыства „Бацькаўшчына“, выпрацаваныя і прапанаваныя аддзяленьням Цэнтральным Кіраўніцтвам у 1918 г. 1. X. у Менску. У § 1 статутаў, сказана што Т-ва „Бацькаўшчына“ пашырае сваю дзеяльнасьць ня толькі на беларускую тэрыторыю (Віцебская, Магілёўская, Смаленская, Горадзенская і часткі Віленскае і Чарнігаўскае губэрні), але і на тыя мейсцы, дзе стала ці часова знаходзяцца беларускія калёніі. У § 14 сказана, што дзеяльнасьць аддзяленьняў і іх кіраўніцтваў рэвізуецца Цэнтральным Кіраўніцтвам Т-ва „Бацькаўшчына“.

b) Часопісь „На чужыне“, у якой надрукавана карта Беларусі. На гэтай карце праведзены межы ў адношаньні да Латвіі так, што ад сучаснае Латвіі ў тэрыторыю Беларусі ўключаны часткі Люцынскага, Дзьвінскага і Лукштанскага

242264

паветаў, хаця-ж Дзвінск, Ілукшты і Люцын не
азначаны паміж іншымі, азначанымі на карце га-
радамі. На першай старонцы сказана: „З часу вялі-
кае вайны прайшло чатыры гады, а для Бацькаў-
шчыны сонца яшчэ ня ўзыйшло, як у іншых на-
родаў. Над нашымі галавамі яшчэ ўецца смурод.
Мы сонца яшчэ ня бачым. Нам яшчэ трэба зма-
гацца з нашымі ворагамі за сваю сьветлую буду-
чыню. Цяжка працаваць над родным будынкам
застаўшымся на Бацькаўшчыне беларусам. Крок
за крокам яны адваёвываюць родную зямлю і ба-
ронюць свае правы на яе. У гэтай барацьбе мы
ня можам застацца толькі сьведкамі. У гэты цяж-
кі момант мы павінны памагчы сваім братам, усім
чым можам: маральнай падтрымкай, грашмі і ўз-
броенай сілай. Першыя крокі ў гэтым напрамку
ўжо зроблены. У нас ёсьць свае нацыянальныя
ўстановы, але гэта толькі першы крок“. На 11-ай
старонцы ёсьць карта Эўропы з надпісам: „Бела-
русь паміж сваймі суседзямі“. На карце, якая
зроблена ў відзе нямой карты, адзначана Бела-
русь і ў яе межы ўключаны невялікія часткі Лат-
війскае тэрыторыі. На 12-ай старонцы часопісі
намалёвана карта Беларусі і чорнай рысай абве-
дзены прастор, каторы названы Беларусью. У ад-
ношанні да Латвіі паказаная рыса дзяржаўных
межаў Беларусі ідзе па тэрыторыі сучаснае Лат-
віі і ўключае ў Беларусь тэрыторыяльныя часткі
Люцынскага, Дзвінскага і Ілукштанскага паветаў.
„Беларусь яшчэ дасканальна не размежавалася са
сваімі суседзямі, і таму, кажучы пра межы Бела-
русі, разумеем тыя яе межы, у якіх, як усе з тым
згодны, жывець беларускі народ. Магчыма, што
пры правядзеньні межаў, які-небудзь кавалачак
беларускае зямлі і адпадзе каму-небудзь з сусе-
дзяў, ці наадварот, дзеля таго, каб выпрастаць
межы“.

4. У дырэктара Дзвінскае беларускае гім-
назіі І. Краскоўскага ў Дзвінску, Варшаўская 16,
рожная перапіска палітычнага характару, каторая
паказывае, што ён меў зносіны з арганізацыямі
беларускага руху ў Коўне, Празе і Варшаве:

а) Дзьве, маляваныя вучнямі, карты на бе-

лай паперы вялікага памеру. На абедзвюх картах надпісы „Беларускія ўзвышшы і раўнядзі“. Межы Беларусі маляваны так, што бязсумлеву відаць, што тэрыторыя Беларусі абыймае Дзвінскі і Люцынскі паветы і часткі Ілукштанскага і Рэжыцкага паветаў.

b) Ліст, адрэсаваны яму, Краскоўскаму. У памянутым лісту паміж іншым сказана: „Атрымаў ліст з Вены і Львова, у якім пішуць, што дух і настрай вельмі добрыя, шмат надзей. У што гэта толькі ўсё выльецца.“

c) Кавалак лістовае паперы, вялічынёй у $\frac{1}{4}$ аркуша, на якім рукой чорнымі чэрнямі ў беларускай мове напісана: „Вільня. Віленская, 8. Луцкевічу. Вітаем з нацыянальным сьвятам. Шчыра з Вамі. Краскоўскі, Мядзёлка, Якубецкі, Корці, Пігулеўскі і Жэрдзі. Варшаўская вуліца, 16. Краскоўскі“.

d) Ліст атрыманы з Коўны, пісаны 25. VII. 1923 г., падпісаны нейкім Пятром і адрэсаваны Яну і Уладзімеру, у каторым паміж іншым сказана, што „Усход просіць нас трымацца, колькі толькі магчыма, і далучыць усходнія землі да іх хутара. Вільня гіне пад польскім ботам. На суседзяў кепскія надзеі, трэба бараніцца самім. Трэба заснаваць сваю незалежную базу і вясыці барацьбу моцна і ўпарта. Гэтай базай павінна быць Амэрыка. Цяпер усю сваю ўвагу трэба зьвярнуць на яе. Цэнтр цяперака знаходзіцца ў Літве. Калі-б толькі яго не напрасілі выехаць. Гэта яго справа, але дзе-б ён ня быў, ён застанецца незалежным ні ад каго. Навокал асяродку трэба нам аб'яднаць усё, што ў нас ёсьць і ядыным фронтам дабіцца незалежнага існаваньня і на Бацькаўшчыне. На гэтых днях будзе выдадзена дэкларацыя нашае далейшае дзеяльнасьці, а пакуль што пасылаю Вам пакліч сябрам Рады і Беларускаім арганізацыям, які зараз-жа пашліце ў Вільню.“

e) Нейкая папера на трох старонках, у якой паміж іншым сказана, што „латышы ўсёж-ткі ўбачылі, што акрамя Езавітава да беларускага руху

далучыліся яшчэ Краскоўскі, Якубецкі, Паўлінка *), я, і навокал нас, праўда невялічкая, затое сьвядомая, грамада вучыццельёў Дзьвінскага павету, каторая знаходзіцца ў сфэры нашага ўплыву. Тыя 27 чалавек, якіх мы выпусцілі з сярэдняе школы і гадовых вучыцельскіх курсаў былі, можа быць, і ня зусім цэнныя з боку педагогічнага, але затое яны былі строга нацыянальным элементом; і так трэба было зрабіць ампутацыю: звольніць 20 вучыццельёў ворагаў, з якіх 11 нават па пашпартам ня хочуць лічыцца беларусамі, і на іх мейсца прызначыць новыя сілы. Сахараў прапанаваў правясці гэта гэткім чынам: з’арганізаваць лётнія курсы, на чале якіх стаю я**). За лета мы высвятлілі самы найгоршы элемент і пасьведчаньні аб сканчэньні курсаў выдазем сьвядомай нацыянальна частцы. Беларускае Упраўленьне, каторае кожны год выдае пасьведчаньні — дазволы працаваць у беларускіх школах,— гэтыя дазволы выдаць толькі тым вучыццелям, у каторых будуць пасьведчаньні нашых курсаў. Каб было фармальна, юрыдычнай падставай для нявыдачы пасьведчаньня аб сканчэньні курсаў мы прызначылі ўсім іспыты па прадметам беларусаведаньня. Такім чынам увесь цяжар гэтае апэрацыі Сахараў усклаў на нашу групу.“

5. У кіраўніка Дзьвінскае беларускае пачатковае школы А. Якубецкага ў яго кватэры ў м. Дзьвінску, Менская вуліца, 74:

а) Карты Беларусі, такія-ж, якую знайшоў інспэктар пачатковых школ Дзьвінскага павету і места Л. Озолін у сваім інспэкцыйным падарожжы 22./III. 1924 г., у беларускай пачатковай школе Дзьвінскага павету, Капінскае воласьці, у вёсцы Дудалі.

б) Некалькі карт Беларусі, маляваных ад рукі вучнямі, на якіх бязсумлеву залічаны ў межы

*) Мядзёлка-Грыб. Увага Рэдакцыі.

**) Як высвятлілася на судзе, ліст гэты быў пісаны гр. У. Пігулеўскім, які быў Кіраўніком летніх вучыцельскіх курсаў. Увага Рэдакцыі.

Беларусі часткі Дзвінскага Ілукштанскага і Люцынскага паветаў.

6. У вучыцельцы беларускае сярэдняе школы П. Мядзелка-Грыб, у яе кватэры ў Дзвінску, Варшаўская вуліца № 17, рожная перапіска палітычнага характару, якая паказвае, што ў яе былі зносіны з арганізацыямі беларускага руху за межамі. Паміж іншым конія з нейкага ліста, пісаннага Цьвікевічу, каторы падпісаны дырэктарам гэтай-жа школы І. Краскоўскім і вучыцелямі Жэрдзі, Корці, Якубецкім і Мядзёлка-Грыб.

7. 1.V. 1924 г. ў кватэры кіраўніка беларускае пачатковае школы Прыдзруйскае воласьці, у вёсцы Шнёжава, М. Талеркі: брашура Доўнар-Запольскага „Асновы Дзяржаўнасці Беларусі“, у якой паміж іншым сказана, што Беларусь ёсць вялікі абшар зямлі, што скадаецца з Менскае, Магілёўскае, Смаленскае (цалком) і амаль усяе Віцебскае губэрні, выключаючы Рэжыцкі і Люцынскі паветы.

8. 10.V. 1924 г. у вучыцеля Люцынскае беларускае пачатковае школы М. Іванова ў Люцыну, Вакзальная вуліца, № 67, брашуры са статутамі беларускага культурна-просветнага Т-ва „Бацькаўшчына“, каторыя выпрацаваны і прапанаваны Цэнтральным Кіраўніцтвам „Бацькаўшчыны“ аддзяленьням Т-ва і выдадзены 1.X. 1918 г. ў Менску.

9. 26 красавіка 1924 году ў памешканьні беларускае пачатковае школы Дзвінскага павету, Гравёрскае воласьці, у вёсцы Дудалі, у кіраўніка гэтае школы А. Махноўскага ў яго кватэры — карта Беларусі па вонкаваму выглядзе і істотце, акурат такая-ж, якая была знойдзена інспэктарам Дзвінскага павету Озоліным у сваім інспэкцыйным падарожжы 22 сакавіка 1924 году.

10. 3 травеня 1924 году ў вучыцелькі беларускае пачатковае школы Прыдзруйскае воласьці, у вёсцы Талоева, Л. Габран — падручнік географіі Беларусі А. Смоліча, выданьня 1919 году. На 77, 78, 79 і 83 стар. ёсць артыкул аб падзеле Беларусі на вобласці і паветы, пры чым на 82 стар. ў артыкулу „Полацк і Прыдзвінскі вобласці“ ска-

зана: „Гэты вокруг складаецца з 7 павеатаў: Дзісьненскага, Дрысенскага, Полацкага, Лепельскага, Лукштанскага і Дзвьінскага (Дынабургскага)“. Далей на 90-ай старонцы названы і апісаны гарады Полацкага і Прыдзвьінскага вокругаў, пры чым паміж гэтымі гарадамі названы і гэткія: Лукшты, Дзвьінск, курорт Пагулянка і Краслаўка. Стаўцы пад назовам „Вокруг Задзвьінскіх узвышшаў“ (Віцебская губэрня), каторая надрукавана на 177-185 старонцы, падзелена на некалькі частак, пры чым у частцы пад назовам „Галаўнейшыя мейсцы“ (184 стар.) названы паміж іншым гарады: Люцын і Корсаўка, аб становішчы жыхароў каторых дадзена невялічкае апісаньне. У адносінах да Корсаўкі сказана, што ў гэтым горадзе жывуць беларусы, латышы і расійцы і што гэтым горадам канчаюцца беларускія землі і пачынаюцца латыскія.

29 красавіка 1924 году кіраўнік І. Прыдзруйскае пачатковае школы А. Озолін аддаў паліцыі 2 карты Беларусі такія-ж, якую інспэктар Дзвьінскага павеатау Озолін знайшоў у Дзвьінскім павеце ў Гравёрскай воласьці, у вёсцы Дудалі. У бібліотэцы П. пачатковае школы Прыдзруйскае воласьці знойдзена гэаграфія Беларусі А. Смоліча і „Асновы Дзяржаўнасьці Беларусі“ проф. Доўнар-Запольскага.

8 і 15 травеня 1924 году ў Дзвьінску ў памешканьні дзяржаўнае беларускае гімназіі, Жытомірская вуліца № 4, пры вобыску знойдзена:

а) 3 экз. „Гэаграфіі Беларусі А. Смоліча“, Беларуская прырода (Фізычная Гэаграфія) 2-ое выданьне Віленскага беларускага выдавецтва Б. Клецкіна.

б) Беларускі календар на 1917 год, у якім паміж іншым сказана, што: „праводзючы нашыя межы мы будзем прытрымлівацца нашае мовы: дзе народ гутарыць пабеларуску, тыя мейсцы далучаюцца да Беларусі, адкідываючы тыя мейсцы, дзе народ гутарыць мяшанай пераходнай мовай. Дык тады нашая мяжа на захадзе пойдзе прыблізна ад Корсаўкі (Шаўночн. Заходняя чугунка) на Дзвьінск і Кашадары... такім чынам абведзеная

мяжа і абойме... невялічкую частку Курлянды... Віцебскай губэрні: Дзвінскі, Рэжыцкі і Люцынскі паветы.“

28 чэрвеня 1924 году сьведкай па памянутаў справе Н. Стаймаковым аддадзена:

а) 7 экз. такіх-жа брашур са статутамі беларускага культурна-просветнага Т-ва „Бацькаўшчына“, якія знойдзены ў М. Іванова.

б) Друкаваная ў беларускай мове часопісь „Крывіч“. На 56 старонцы гэтае часопісі ў артыкулу „з Расіі“ паміж іншым сказана: „Адбылася XII канфэрэнцыя беларускае камуністычнае партыі. Галоўным пытаньнем канфэрэнцыі было пытаньне аб далучэньні ўсяе ўсходняе этнаграфічнае Беларусі да Радавае Беларусі. У 1-м пункту прынята пастанова аб аб'яднаньні Віцебскае і Гомельскае губэрняў з Менскам... Як чуваць, дык клопаты аб аб'яднаньні ўсяе этнаграфічнае Беларусі ў Менску адбываюцца ўжо даўно.“

б) Брашура, друкаваная ў беларускай мове, пад назовам „Беларусы і палякі“. Аўторам гэтае брашуры адмечаны К. Езавітаў. У брашуры сабраны дакумэнты аб польскай чыннасьці ў 1918-19 г. гэта ёсьць у той час, калі Беларусь знаходзілася пад польскай акупацыяй. У сваіх выводных словах аўтор брашуры паміж іншым выказваецца так: „Што рабіць беларусам?—Застаюцца два шляхі: не пакладаючы ні на каго надзей і не чакаючы ні ад каго дапамогі, узяцца за аружжа, ці, ігнаруючы ўціскі і кару, упарта вясьці сваю нацыянальную працу, падыймаючы народную самасьвядомасьць“.

У лісту, адрасаваным В. Пігулеўскаму ад Цвікевіча 27 сакавіка 1924 году з Коўны „Высокапаважанаму таварышу“, паміж іншым сказана, што: „кожнаму зразумела, што тады, калі я рэфэрыраваў да асяродку зямлі (ў Краёвы Цэнтр) аб становішчы ў Данцыгу, Бэрліну, Баўгарыі, Югаславіі, Балтыцы і іншых мейсцах, дык гэтым я разумеў палітычную і офіцыяльную дзяржаўную працу ў вызначаных асяродках, але ніякім чынам ня культурную працу, якой заняты ў Дзвінску. Барацьбой у Латгаліі ў сваім нутраным фронту

можаце пахваліцца ня толькі Вы, але і мы тутак жа ў Літве. Вельмі прашу, наколькі можна хутчэй адказаць на ліст з Прагі, бо прыходзе час, калі так ці інакш, але аканчальна трэба вырашыць пытаньні. Адказ на свой рэфэрат Краёваму Цэнтру я чакаю штодня і аб усім тым, што будзе датычацца Латвіі наагул і Латгаліі ў прыватнасьці, я Вам зараз-жа паведамлю“.

З паперы № 2357 ад 27 чэрвеня 1924 году, адрасаванай Аддзелу пачатковых школ Школьнага Дэпартаменту і дашытай да справы, відаць, што падручнік географіі „Географія Беларусі“ А. Смоліча Беларускае Прасьветнае Ўпраўленьне Міністэрства Прасьветы падавала ў цензуроўку Таварышу Міністра Прасьветы з просьбай дазволіць карыстаць яе ў беларускіх школах, на што Таварыш Міністра Кіраўніку Беларускага Аддзелу вусна сказаў, што гэты падручнік у няпраўльным відзе ня можа быць у карыстаньні. Дазволу карыстацца ў беларускіх школах картай, якую знайшоў інспэктар Озолін, рэвізуючы Дудальскую пачатковую шкалу, Міністр Прасьветы не даваў. Той-жа самы Школьны дэпартамент у сваёй паперы, ад 22 ліпеня 1924 году, № 2724, паведаміў, што Міністэрства Прасьветы не давала свайго дазволу ўвясці ў беларускіх школах навучэньне гісторыі і географіі Беларусі і плян лекцыяў у Люцынскай 2-ой беларускай школе ў 1923-24 вучэбным годзе зацьверджаны ў Школьным Дэпартаменту без вышэйпамянутых прадметаў. Плян лекцыяў на 1923-24 вучэбны год для Дзьвінскае Беларускае сярэдняе школы Міністэрства Прасьветы не зацьвярджала, а таму і ўвядзеньня прадметы ў гэтай школе, беларуская географія і гісторыя, разглядаюцца, як недазволеныя.

Закліканьня да адказу К. Езавітаў, У. Корці, У. Пігулеўскі, І. Краскоўскі, А. Якубецкі, П. Мядзёлка-Грыб, П. Жэрдзі і М. Іваноў у паднятым супроць іх абвінавачаньні сябе вінаватымі ня прызналі і растлумачылі.

К. Езавітаў—наколькі яму вядома, што Мядзёлка-Грыб у 1918 годзе састаяла ў партыі соцыял-рэвалюцыянероў, у той групе, якую рэпрэ-

энтаваў яе муж Т. Грыб, каторы ў гэты час жы-
вець у Празе і адведывае ўнівэрсытэт. Соцыял-рэ-
волюцыйная партыя паставіла сабе мэтай дабіц-
ца незалежнасці нацыянальнай Беларусі. Ён,
Езавітаў, быў, за час ад пачатку 1918 году да
вясны 1919 году, у палітычнай партыі беларускіх
соцыял-фэдэралістаў, якая мела мэтай заснавань-
не нацыянальных дзяржаў усіх народаў Эўропы
і пасля аб'яднаць іх у адну Эўрапейскую фэдэ-
рацыю. У склад гэтае фэдэрацыі павінна была
вайсці самастойная нацыянальная Беларусь. У
праграме гэтае партыі ня былі прадугледжаны
акрэсленыя рубяжы Беларусі, але толькі было
прадугледжана, што ў склад яе павінны былі
вайсці тая абоды, дзе большасць жыхароў—бе-
ларусы. Соцыял-фэдэратыўную партыю ў гэты
час рэпрэзэнтаваў П. Крачэўскі ў Празе, з якім ён,
Езавітаў, перапісваецца нават да гэтага часу. З
П. Крачэўскім і Л. Зайцам у яго была перапіска
і на палітычныя тэмы, г. ё. у тых выпадках, калі
ім у якім-небудзь палітычным пытаньні патрэбна
была рада яго, Езавітава, ці знаць яго погляды.
У лютым гэтага году ён атрымаў некалькі лістоў
ад рожных асобаў, а мяноўна: ад былога члена
соцыял-фэдэратыўнае партыі Ластоўскага, былога
Старшыні Рады Беларусі Крачэўскага, былога
Міністра Замежных Спраў Беларусі Цьвікевіча і
Т. Грыба, у якіх яны паведамлялі яго аб нязго-
дах і сварках у палітычных партыях, што зьяві-
ліся паміж імі. У зьвязку з гэтым ён паслаў у
лютым ці сакавіку гэтага году адказ Т. Грыбу,
каб яны лепш склікалі конгрэс і на ім высвет-
лілі ўсе спрэчныя пытаньні.

Карту Беларусі, выдрукаваную на паштовых
картках жоўтага колеру, ён атрымаў у ліку 20-30
экзэмпляраў у 1921 годзе ад кнігарні Міністэр-
ства Беларускіх Спраў Літоўскага Ўраду ўмясь-
цёх з другімі кніжкамі. Гэтыя кніжкі і карткі ён
прывёз у Дзьвінск і тутака частку аддаў кніж-
ным крамам на камісію. Карту Беларусі ён атры-
маў у 1922 годзе ад Беларускага Ўпраўленьня
Міністэрства Прасьветы. Ён дапушчае магчымасьць,
што паміж памянутымі кніжкамі, каторыя прысла-

ла ўпраўленьне, быў таксама і календар на 1922 год. Пад назовам „Бацькаўшчына“ было некалькі таварыстваў. Агульная мэта іх было старацца аб'яднаць Беларусь, падняць нацыянальную свядомасьць і культуру. Паміж чынных членаў гэтага Т-ва домініравала мэта дабіцца незалежнасьці і самастойнасьці Беларусі. Па яго асабістаму перакананьню, у будучую незалежную Беларусь паветы,—Рэжыцкі, Люцынскі, Дзьвінскі і Ілукштанскі,—ня войдуць таму, што ў іх толькі некаторыя воласьці, як Пасінская, Прыдруйская і Борнаўская населены большасьцю беларусаў, хаця ёсьць яшчэ другая воласьці, як: Міхалоўская, Янавольская, Стара-Слабодзкая, Лянскаронская і Скрудалінская, але ў іх беларусаў менш, чым іншага жыхарства. Такім чынам пытаньне аб паведах само па сабе алпадае і можа быць толькі пытаньне выключна аб памянутых валасьцях. Часопісь „На чужыне“ была выпушчана толькі першым нумарам у колькасьці 1.000—2.000 экзэмпляраў. Гэтая часопісь была пашырана ў 1920 годзе ў беларускіх колёніях у Рызе, Рэвеле і Лібаве. Каля 100 экзэмпляраў гэтае часопісі ён пакінуў сабе, пры чым пераховываў іх у сябе ў кабінэце; хто да яго прыходіў і цікавіўся часопісьсю, таму ён і даваў. Ён прыпамінае, што паміж іншым ён даваў гэтую часопісь, таксама Казека і Корці. Да часу ягонага арышту, г. ё. да 21 красавіка 1924 году, гэтая часопісь была ў ягонай кватэры яшчэ ў ліку 20-30 экзэмпляраў. Ён прыпамінае, што ў 1920 г. гэтая часопісь па загаду тагачаснага Міністра Ўнутраных Спраў Бэрга была сканфіскавана з-за карты, якая была зьмешчана ў часопісі.

Ён ведае, што ў прадмове часопісі быў покліч да аружнай барацьбы. Гэты покліч ня меў аднашэньня да беларусаў, латвійскіх падданных. Гэтая аружная барацьба разумелася пад выступленьнем арміі Балаховіча, супроць тых ворагаў Беларусі, каторыя ў той час занялі тэрыторыю Беларусі. У жнівеню 1921 году Дзьвінская „Бацькаўшчына“ атрымала ад Кіраўніцтва Беларускага Нацыянальнага Хаўрусу запрашэньне паслаць прадстаўнікоў на Беларускаю Нацыянальна-Палі-

тычную Конфэрэнцыю, што склікалася ў той-жа год у Празе. У звязку з гэтым, Дзвінская „Бацькаўшчына“ зрабіла пастанову дэлегаваць яго і Дварчаніна на памянутую конфэрэнцыю, як прадстаўнікоў Дзвінскае „Бацькаўшчыны“. У той-жа час Дзвінская „Бацькаўшчына“ атрымала таксама мандаты ад Люцынскага і Рыскага Аддзяленьняў „Бацькаўшчыны“. Ён, Езавітаў, і Дварчанін былі ўпаўнамоцаны толькі для культурна-прасветных пытанняў.

Па пытанням грамадзкае палітыкі быў дэлегаваны прадстаўнік Рыскае беларускае колёніі — Цвяткоў, каторы ў той час быў у складзе Кіраўніцтва колёніі.

Удзел Езавітава у Праскай беларускай конфэрэнцыі, быўшай у 1921 г., выразіўся ў тым, што ён выпрацаваў рэзолюцыі культурна-прасветнае сэкцыі і конфэрэнцыя іх прыняла. Асабіста ён са ўсімі ў гэтай конфэрэнцыі прынятымі рэзолюцыямі быў згодны з другімі ўдзельнікамі конфэрэнцыі і прэтэнзіяў проці гэтых рэзолюцыяў не рабіў. Аднак, ён, як прадстаўнік Латвійскае „Бацькаўшчыны“ ад галасавання па пытанням палітычным устрымаўся. Прынятыя на конфэрэнцыі рэзолюцыі былі прысланы і Дзвінскай „Бацькаўшчыне“, якая гэтыя рэзолюцыі атрымала ў 1921 г., 22 кастрычніка. Аказаная яму ў папярэднім следстве папера Кіраўніцтва Беларускага Нацыянальнага Хаўрусу—№ 87 ад 10 жнівеня 1921 году і рэзолюцыі беларускае нацыянальна-палітычнае конфэрэнцыі—тыя-ж самыя, што былі прысланы Дзвінскай „Бацькаўшчыне“. Кажучы аб адміністрацыйным і палітычным падзеле Беларусі, ён ніколі нікому, ні вучню, ні каму-небудзь другому не казаў і не апавядаў аб падзеле Беларусі, як гэта сказана ў Геаграфіі Беларусі Смоліча, у 2-ім выданьні.

Уладзімер Корці—што ён ніколі паміж сваймі знаёмымі або членамі „Бацькаўшчыны“ ня чуў такіх гутарак, што будучая Беларусь улучыць частку Латвіі, што Дзвінск ёсьць горад Беларусі, што тутак—Бацькаўшчына. Таксама ён ня чуў гутарак і аб межах будучай Беларусі. У ха-

це Якубецкага ён бачыў на сьцяне карту Беларусі, каторая ня была спраўлена. Брашуру Доўнар Запольскага „Асновы Дзяржаўнасьці Беларусі“ ў школе читалі вучні, але дзе яны атрымалі гэтую кнігу, ён ня ведае. Памянутую кнігу ў 1921/22 вучэбным годзе читалі ў Дзьвінску курсанты мяйсцовых вучыцельскіх курсаў. Вяскою 1923 году прыслаў са сваёй кватэры часопісь, выдадзеную ў беларускай мове пад назовам „На чужыне“, № 1. У гэтай часопісі была зьмешчана карта Беларусі, з каторай было відаць, што ў межы Беларускае Рэспублікі ўваходзе таксама Дзьвінск. Гэтая часопісь адзін час знаходзілася ў школе, у бібліотэчнай шафе, і аб ёй ведалі вучыццлі. Ён, Корці, пэўны ў тым, што часопісь фактычна была выдадзена Ёзавітавым пад маскай Казячага. У той жа часопісі была зьмешчана яшчэ другая карта пад назовам „Этнаграфічная карта Беларускае Рэспублікі“. Тутака межы Беларусі былі адзначаны па тром варыяцыям: па польскай, нямецкай і беларускай. Па першым двум варыяцыям межы Беларускае Рэспублікі ня ўлічалі ні адну частку сучаснае Латвіі, наадварот—па беларускаму варыянту ў межы гэтага гаспадарства ўлічаны Дзьвінскі павет. У архіву Дзьвінскае „Бацькаўшчыны“ ён паміж іншым знайшоў брашураваную кніжку пад назовам „Статут Беларускага Культурна-прасьветнага Т-ва“. На яе першай старонцы было адзначана, што статут выдадзены Цэнтральным Праўленьнем „Бацькаўшчыны“ і прапануецца ўсім Аддзелам, як статут зарэгістраваны ў 1918 годзе ў Менскім Вакружным судзе. Ці былі ў Латвійскай „Бацькаўшчыне“ палітычныя зносіны з іншымі палітычнымі арганізацыямі за рубяжом, яму гэта акрэсьлена не вядома, але, судзячы па паказаным яму пісьмам, такія зносіны былі. Колькі яму вядома, Першая Беларускае Рада прагаласіўшая Незалежнае Беларускае Гаспадарства, акрасьляла яго межы на падставе этнаграфічнае карты проф. Карскага, па каторай частка Дзьвінскага і Люцынскага паветаў войдуць у межы Беларусі. З гутарак з Мядзёлка-Грыб і судзячы па паперам, якія знаходзяцца ў

яе распараджэньні, ён ведае, што за рубяжом існуюць яшчэ другія беларускія палітычныя арганізацыі, канцовая мэта каторых дабіцца незалежнасьці Беларусі. Пігулеўскі нават да апошняга часу няўстанна і часта перапісываўся з Прагай, а Краскоўскі да апошняга часу атрымліваў вялікую колькасць лістоў з за-рубяжа. З лістоў Сяргеева ён даведаўся, што ў мінулым паўгодзьдзі соцыялістычныя партыі, што знаходзіліся ў Празе, акрэсьлена сталі на той пункт гледжаньня што ім трэба аб'яднацца з камуністамі. Пры Дзьвінскай беларускай сярэдняй школе існуе склад беларускіх кніжак. Кніжкі з гэтага складу галоўным чынам былі прададзены Латгальскім мясцовым управам для беларускіх пачатковых школ. Памянутыя кніжкі выпісываліся з Вільні. У канцы 1923 году ці ў пачатку 1924 году дырэктар школы Краскоўскі ў адзін дзень загадаў усім зьвязіцца да яго на кватэру для абгаварываньня нейкага грамадзкага пытаньня. У памянуты час да Краскоўскага прыйшлі: Пігулеўскі, Мядзёлка-Грыб, Якубецкі і Жэрдзі. Краскоўскі прачытаў прыйшоўшым ліст Цьвікевіча, у каторым прапануецца беларускім грамадзкім працаўнікам у Празе, Латвіі і другіх дзяржавах вясьці кантакт у беларускай грамадзкай працы. Чыннейшымі працаўнікамі беларускага вызваленчага руху ёсьць жывучыя ў Чыкаго, Амэрыцы, Варонка і Чарапук, з каторымі Езавітаў да гэтага часу часта перапісываўся. Праглядаючы архіў Дзьвінскае „Бацькаўшчыны“, ён знайшоў у ім паміж іншым паперу, прысланую Старшынёй Беларускага Нацыянальнага Хаўрусу гэтаму Т-ву, якая атрымана ў сакавіку мінулага году. Гэтую паперу, у якой паміж іншым сказана „Хай жыве незалежная непадзельная Беларусь!“, Краскоўскі прачытаў на паседжаньні Праўленьня „Бацькаўшчыны“. Тэлеграму зместу: „Сьвяткуючы 25 сакавіка, шчыра вітаем. Хай жыве незалежная і непадзельная Беларусь! Беларускае студэнства“, насколькі ён памятае, Краскоўскі прачытаў на нейкім сходзе Дзьвінскае „Бацькаўшчыны“ ў 1923 годзе. На тым сходзе акрамя яго, Корці, былі яшчэ: Пігу-

леўскі, жонка Краскоўскага, Якубецкі, Мядзелка-Грыб і вучыцель Александровіч. Наскольні яму, Корці, вядома, дык станоўча ўсе беларускія грамадзка-палітычныя працаўнікі пад непадзельнай Беларусью разумеюць ўсе тыя землі, каторыя заселены беларусамі, і таму ён выводзе, што ў гэтую непадзельную Беларусь войдуць і часткі сучаснае Латвіі.

У. Пігулеўскі — што соцыял-фэдэратыўная партыя ў пытаньні аб дзяржаўных межах Беларусі прытрымлівалася таго погляду, што дзяржаўная мяжа сучаснае Латвійскае тэрыторыі не парушаецца і ні якія часткі Латвіі да Беларусі не далучаюцца. Гэтага погляду трымаецца таксама і ён і ягонае акрэсленае перакананьне такое-ж. На агульных сходах членаў „Бацькаўшчыны“ ён ніколі ня быў. На паседжаньнях Праўленьня Т-ва казалася і абгаварывалася выключна аб справах, якія проста адносіліся да Т-ва і ніколі ніякія палітычныя гутаркі на паседжаньнях Праўленьня не падыймалася і пра палітыку не казалася. Карта Беларусі, каторую яму паказалі на папярэднім сьледзтве, ён бачыў першы раз. Ніколі і нікому ён не казаў, што Дзьвінск павінен стаць горадам Беларусі. В. Паланевіч лічыць яго вінаватым у званьні яе ад пасады вучыцелькі. Паланевіч шмат разоў пагражала яму помстай, г. ё. казала, што пасадзіць яго ў турму. Ніколі ніхто яму не прапановываў ніякага адказнага мейсца ў Маскве. Аб тым, што ў Дзьвінскай „Бацькаўшчыне“ былі зносіны з беларускімі грамадзкімі ці палітычнымі арганізацыямі за мяжой, або з працаўнікамі гэтых арганізацый, яму нічога не вядома. У такой нарадзе, дзе абгаварывалася пытаньне аб заснаваньні аб'яднанага фронту для беларускага вызваленчага руху, ён удзелу ня прыймаў і аб такой нарадзе нічога ня ведае. Тэлеграмы беларускага студэнства з Прагі і паперы Старшыні Беларускага Нацыянальнага Хаўрусу на імя Дзьвінскае „Бацькаўшчыны“ ён ня бачыў.

І. І. Краскоўскі — што ён ніколі ні ад каго ня чуў, каб „Бацькаўшчына“ служыла палітычным мэтам. Карту Беларусі і жоўтыя паштовыя

карткі з надпісам, што гэтыя карткі выдадзены Менскай „Бацькаўшчынай“ ён бачыў у першы раз. Ніколі ён не казаў і ніколі таксама ня чуў, што Дзвінск — беларускае места і што кожны расіец, які арадзіўся ў Дзвінску, сам па сабе ўжо беларус. У Дзвінскай беларускай сярэдняй школе географію Беларусі выкладаў вучыцель Якубецкі па падручніку географіі Беларусі А. Смоліча. Такая кніга была і ў некаторых вучняў Гімназіі, каторую яны набылі за грошы з тых кніжных складаў, якія былі ў Гімназіі. Выкладаньне па гэтай кнізе было дазволена Беларускаім Аддзелам Міністэрства Прасьветы. Паказанья кніжкі географіі ён па свайму запатрэбаваньню атрымаў з Вільні ад кніжнага выдавецтва Клецкіна. Этнаграфічная карта Беларусі, выдадзеная ў Вільні, з дазволу Віленскае вайсковае цензуры ў 1919 годзе, у даручанай яму Гімназіі ў карыстаньні, як вучэбная дапамога ня была. Такую карту ён бачыў у Якубецкага, калі той прынёс яе з сабой ў школу. Усе вучэбныя дапамогі былі пасланы ў Беларускаі Аддзел Міністэрства Прасьветы і ім не рабілася ніякіх перашкод, таму ён і думаў, што ўсе гэтыя кніжкі дазволены, як вучэбныя дапамогі.

З беларускімі грамадзка-палітычнымі дзеячамі за рубяжом ён зносіны меў, але выключна па пытанням культурна-нацыянальным, але ніяк не палітычным, бо ён зараз наагул палітыкай не займаецца. Выраз, скарыстаны ў лісту Цьвікевіча, што „пасля паўгоду будзе адзіны фронт ад Вільня—Прага, Дзвінск—Коўня да Менску“, трэба разумець як культурна-нацыянальны беларускі фронт, а ніяк не палітычны. На адным са звычайных сходаў вучыццалёў ён паведаміў іх аб атрыманьні ліста і аб зьместу апошняга, пры чым прасіў прысутных выказаць свае думкі. На гэтым сходзе былі: ён (Краскоўскі), Якубецкі, Корці, Пігулеўскі, Жэрдзі і Мядзёлка-Грыб. Дзье знойдзеньня ў яго карты ёсьць клясовыя працы вучняў і на іх адзначана тая тэрыторыя, якая населена беларусамі. Выраз „беларускі ці вызвалены рух Беларусі“ ён разумеа як нацыяналь-

на-культурнае адраджэньне беларускага народу. З Т. Грыбом ён ня меў ніякіх зносінаў на палітычным полі, ніколі і нідзе і нікому ён не казаў, што некаторыя абводы Латвіі ці Латгаліі далучуць, або іх трэба далучыць, да Беларускага гаспадарства, тады калі яно будзе заснавана. Нейкага загаду, каторым забараняецца карыстаньне Дзьвінскай Беларускай Гімназіі картай Беларусі ці падручнікам географіі А. Смоліча, ён не атрымліваў. Пытаньне аб непадзельнай Беларусі ў навукова-грамадзкіх беларускіх колах яшчэ ня вырашана і таму ён, Краскоўскі, ня можа нічога пра гэта растлумачыць, наадварот, што датычыцца паняцця „Непадзельная Беларусь“ ён можа сказаць тое, што тутака разумеецца заходняя Беларусь, каторая ў гэты час знаходзіцца пад Польшчай. Ліст з подпісам „Пятро“ ён, Краскоўскі, атрымаў ад Пятра Крачэўскага, каторы жыў у той час у Коўне. Што П. Крачэўскі разумее пад выразам у сваём лісту пра нейкі хутар і ўсход ён, Краскоўскі, ня ведае.

Мікалаевай, якая ёсьць стараверка, ён казаў, што, калі пры перарэгістраваньні вучняў зьбярэцца давольны лік вучняў-старавераў, дык тады яна мейсца атрымае. Пазней яна атрымала мейсца вучыцелькі ў расійскай школе.

А. Якубецкі — ягоная асабістая і глыбокая пэўнасьць па пытаньням аб межах будучай Беларусі ёсьць тое, што ў склад Беларускага гаспадарства ня можа вайсьці ні адна частка сучаснае Латвійскае тэрыторыі. Яму зусім нічога ня ведама аб тым, на якім пункту гледжаньня трымаліся і трымаюцца ўсе беларускія грамадзкія і палітычныя арганізацыі па пытаньню аб будучай Беларусі. Географію Беларусі ў сярэдняй школе ён выкладаў па падручніку географіі А. Смоліча, I выданьне, 1922 г. Гэты падручнік географіі быў таксама ў вучняў. Географію А. Смоліча, II выданьне 1922 г. ён бачыў у складзе Гімназіі ў 1923 годзе ў невялікім ліку экзэмпляраў. Па гэтай географіі ён не выкладаў. 8 маляваных ад рукі карт запраўды знойдзены ў яго пры вобьску. Гэтыя карты ёсьць клясавая праца вучняў

сярэднія школы і на іх намалювана па ягонаў прапанове тая тэрыторыя, каторую насяляюць беларусы, але частка вучняў, відочна, не зразумелі ягонаў задачы і скапіравалі карту з тэй карты, якая знаходзіцца ў падручніку географіі А. Смоліча. Паперу Старшыні Рады Беларускага Нацыянальнага Хаўрусу ад 14 сакавіка 1923 году на імя Праўленьня Дзьвінскае „Бацькаўшчыны“, у якой кажацца пра непадзельную Беларусь, ён бачыў у 1923 годзе ў Краскоўскага.

П. Мядзёлка-Грыб,—што ў 1922 годзе летам яна явілася ў Латвію з Берліну, адкуль яе прасіў Беларускі Адзел Міністэрства Прасьветы Латвіі з прапановай заняць мейсца вучыцелькі ў беларускай школе. Ужо да прыезду ў Латвію з 1919 году без перарыву да гэтага часу яна была членам у беларускай сацыял-рэвалюцыйнай партыі. Памянутая партыя мае сваёй канцовай мэтай дабіцца заснаваньня незалежнае Беларускае Рэспублікі. Па яе асабістаму перакананьню ні адна частка сучаснае Латвійскае тэрыторыі, дзе жывуць беларусы, або якія небудзь другія народы, ня можа і не павінна быць далучана да будучага Беларускага гаспадарства. Ніколі яна ня чула гутарак і ніколі нікому сама не казалася, што Дзьвінск павінен стаць беларускім горадам, што тутакі Беларусь, і што Езавітаў ёсьць беларускі правадыр у Латвіі. Часопісь „На чужыне“ ў канцы 1922 году бачыла тутакі ў Дзьвінску ў Езавітава.

П. Жэрдзі,—што ён ўспамінае, што ў пачатку гэтага году Краскоўскі апавядаў вучыцелям, што атрымаў з Коўны ад нейкага Цьвікевіча ліст, у каторым апошні ўмешываўся ў беларускую культурную працу, што недапушчальна. Тады прысутныя вучыцялі пастанавілі адказаць Цьвікевічу такім чынам, каб таму было зразумела, што ён наперад ня можа адважывацца непакойць такімі лістамі. Ліст састаўлены Пігулеўскім, а падпісалі: ён (Жэрдзі), Краскоўскі, Якубецкі, Пігулеўскі, Корці і Мядзёлка-Грыб. Аб нейкім адзінным фронту ён, Жэрдзі, нічога больш ня памятае і ня можа таксама ўспомніць, ці было

аб тым пісана ў лісту Цьвікевіча ці не. Ні ў якім злачынным хаўрусе, які нібыта паставіў сабе мэтай адлучыць часткі ад Латвійскае тэрыторыі, ён ня быў і ня прыймаў удзелу ні ў якіх палітычных сходах адносна заснаваньня адзіннага беларускага фронту.

М. Іваноў, — што К. Езавітаў адноўчы быў дэлегаваны, але па якой прычыне — яму не вядома. Таму-ж Езавітаву ён, Іваноў, выпісываў камандыровачнае пасьведчаньне, што той камандыруецца ад Люцынскага Аддзелу „Бацькаўшчыны“, як дэлегат. На падставе загаду дырэктара Езавітава ён, Іваноў, у школе вучыў вучняў сьпяваць беларускі рэволюцыйны гімн. Ён, Іваноў, асабіста ні якога ўдзелу ў беларускім руху ня прыймаў.

На падставе ўсяго вышэйпаказанага Латвійскія падданыя: К. Б. Езавітаў 29 гадоў, У. А. Корці 23 гадоў, У. В. Пігулеўскі 34 гадоў, Літоўскія падданыя: І. І. Краскоўскі 42 гадоў, А. П. Якубецкі 30 гадоў, П. В. Мядзёлка-Грыб 29 гадоў, назваўшы сябе Ўкраінскім падданым П. М. Жэрдзі 30 гадоў і Латвійскі падданы М. І. Іваноў 49 гад. абвінавачываюцца:

К. Езавітаў, У. Корці, У. Пігулеўскі, І. Краскоўскі, А. Якубецкі, П. Мядзёлка-Грыб і П. Жэрдзі, што яны з 7 лістападу 1922 году да красавіка 1924 году прыямалі ўдзел у злачынным таварыстве ў Латгаліі, якое паставіла сабе мэтай, сілай адарваць ад Латвійскага гаспадарства тэрыторыю Дзьвінскага, Рэжыцкага, Люцынскага і часткова Ілукштанскага паветаў і далучыць іх да Беларускае Дзяржавы, дзеля чаго яны:

1) завялі зносіны з рожнымі істнуючымі за мяжой, у Празе і іншых мяйсцох, і маючымі тых-ж мэты, т-вам;

2) агітавалі на карысьць гэтае мэты, распаўсюджываючы друкаваныя географічныя карты, на каторых частка Латвійскае тэрыторыі ўлучана ў тэрыторыю Беларусі, пашыраючы падручнік географіі паміж вучнямі і другімі асобамі і навучаючы вучняў на лекцыях, што Латвія сілком захапіла частку беларускае тэрыторыі, каторая ў

блізкай будучыне будзе адабрана, і пашыралі часопісь „На чужыне“, у каторай ёсьць покліч да беларускага жыхарства с аружжам у руках паўстаць на барацьбу з акупантамі Беларускага гаспадарства, паміж імі і з Латвійскім Урадам, г. зн. у цяжкім злачынстве, прадугледжаным у 21 пункту 1 частцы 102 артыкулу Улажэньня аб карах.

М. Іваноў, што ён у 1923-24 вучэбным годзе ў Люцынскай беларускай сярэдняй школе вучыў вучняў сьпяваць беларускі рэволюцыйны гімн і паказываў ім вышэйпамянутую часопісь „На чужыне“, у каторай зьмешчаны покліч да беларускага жыхарства з аружжам у руках паўстаць на барацьбу і сілай адабраць ад Латвійскае Дзяржавы тэрыторыю Дзьвінскага, Рэжыцкага, Люцынскага і часткова Ілукштанскага паветаў і далучыць іх да Беларускае Дзяржавы, г. зн. абвінавачываецца ў злачынстве, прадуглежаным у 1 пункту 1 часткі 130 артыкулу.

На падставе 200 артыкулу закону аб крымінальных працэсах, выдадз. у 1914 годзе, і закону аб Латгальскіх судах ад 14 лістападу 1920 г., судовы разгляд гэтае справы належыць Латгальскаму Вакружному Суду.

Складзены 4 сьнежаня 1924 г., Дзьвінск.

Таварыш Пракурора (подпіс).

Абвінавачваньня ня вызнаюць сябе віннымі.

Чытаньне абвінавачальнага акту зацягваецца больш як на гадзіну, ня гледзячы на тое, што Сэкрэтэр Суда. гр. Якуб Ванаг, чытае дужа шпарка.

Абвінавачваньня ўважліва ўслухіваюцца ў словы незнаёмае ім латыскае мовы. Перакладу абвінавачальнага акту ня робіцца, бо абвінавачваньня сваімі сродкамі ўжо даўно зрабілі сабе пераклад і маюць яго цяперака на руках.

Заля Суда перапоўнена публікай, якая дапушчаецца толькі па білетам.

У 12 з паловай гадзін чытаньне абвінавачальнага акту заканчваецца і Старшыня Суда гр. Фрыц Зільбэрг, зварачываецца да кождага з абвінавачываных па чарадзе з запытаньнем:

„Падсудны, ці вызнаеце Вы сябе вінным?“

І адзін за адным усе падсудныя рашуча адказываюць:

„Вінным сябе не вызнаю“.

Падсудным не даюць першага слова.

Далей, па звычайнаму парадку, трэба было-б даць слова абвінавачываным для іхніх паясьненьняў па паднятаму супроць іх абвінавачаньню. Аднак Суд пераскаківае, відаць дзеля эканоміі часу, праз гэтыя першыя прамовы падсудных і адразу прыступае да прывядзеньня пад прысягу сьведак.

Старшыня Суда, загадаўшы прывясыці сьведка і бачучы здзіўленьне на тварах абвінавачываных і іхніх абаронцаў, растлумачывае, што слова для паясьненьняў будзе дадзена кождому падсуднаму, па меры патрэбы, пасля кождага паказаньня сьведкаў.

Абвінавачыванья і абаронцы радзца і супакоіваюцца.

Прысяга сьведкаў.

Усяго выклікана было па справе 120 сьведкаў. З іх сьведкаў абвінавачыванья—74 чалавека, а сьведкаў абароны—46 чалавек.

Супроць 7 сьведкаў абвінавачыванья абарона робіць адвод, бо яны выстаўлены Пракурарам у самы апошні момант і абвінавачыванья нават ня былі паведамлены аб гэтым да паседжанья Суда.

Са сьведкаў абароны не зьявілася 3 чалавека, ды апрача таго адзін са сьведкаў абароны быў запісаны памылкова два разы, пад рознымі парадкавымі нумарамі.

Гэткім чынам для судовага дапросу асталося 67 сьведкаў абвінавачыванья і 42 сьведкі абароны.

Сьведкі абвінавачваньня і абароны разьмешчаны па рожных пакоях.

Першымі выклікаюць у залю Суда сьведак абвінавачваньня. Робіцца паіменная пераклічка. Старшыня Суда напамінае аб абавязках сьведкі і аб кары, якая чакае даўшага на Судзе ілжывае паказаньне.

Сярод гэтых сьведак некалькі вучняў-дзяцей з вясковых беларускіх аснаўных школ. Дзеля таго, што ім менш за 14 гадоў, Суд звальняе іх ад дачы прысягі.

Сьведкі абвінавачваньня трымаюцца спакойна і з цікавасьцю разглядаюць падсудных, асабліва гр. К. Езавітава, у якога за 10 месяцаў сядзеньня ў турме адрасла вялікая чорная барада. Некаторыя з іх ветліва вітаюцца са знаёмымі падсуднымі.

Затым прыводзяць сьведак абароны. Кожды з іх, увайходзячы ў залю, перш за ўсё вітае абвінавачваных. На ўсіх тварах адбіваецца спачуцьцё да сядзячых на лаве падсудных. У некаторых на вочах слёзы, усе страшэнна хвілююцца.

Большасьць сьведак абароны быўшыя і цяперашнія вучні беларускіх гімназій: Дзьвінскай і Люцынскай. Нават староннімі людзьмі адчуваецца шчырая духоўная блізкасьць гэтых сьведак да сядзячых на лаве іхніх настаўнікаў.

Быўшыя да гэтага зусім спакойнымі, абвінавачваньня пачынаюць хвілявацца. На іх моцнае ўражаньне робяць ухвіляваньня твары і сьлёзы іхніх выхаванцаў.

Нарэшце заканчваецца пераклічка і прысяга сьведак абароны. Старшыня Суда паўтарае свае тлумачэньні аб абавязках і адказнасьці сьведак і паведамляе іх, што сьведкі абароны сёнка дапрошаны ня будуць, а таму могуць пакінуць памешканьне Суда да наступнага ранку. Пры гэтым ён папярэджае, што ніводзін са сьведак абароны ня можа і не павінен быць прысутным у зале.

Першымі Суд пастанаўляе дапрасіць сьведак абвінавачваньня.

Дапрос сьведак.

Перад дапросам сьведак агалошываецца просьба сьведкі абароны гр. П. Оліньша аб тым, каб яго дапрасілі адным з першых, бо ён, як чыноўнік Міністэрства Замежных спраў, павінен на другі дзень, 3 красавіка, быць у Рызе па сваім службовым справам.

Просьба П. Оліньша задавальняецца, і Суд пастанаўляе дапрасіць яго першым.

Затым агалошываецца просьба сьведкі абароны, гр. Е. Констаблонкай, якая, дадаючы пасьведчаньне ад дохтара, просіць дапрасіць яе ў ліку першых, бо па хворасьці ня мае магчымасьці чакаць і ня пэўна, што зможа на другі дзень зьявіцца да Суда.

Просьба Е. Констаблонкай задавальняецца, і яна дапрашываецца другою.

Нарэшці агалошываецца Судом просьба трэцяга сьведкі абароны гр. М. Сьветлічнага, які просіць дапрасіць яго раней, бо ён прыехаў за ўласны кошт і па справах сваяе фірмы павінен 3-га красавіка быць у Рызе. Суд пастанаўляе дапрасіць яго 4-м.

Сьведка П. Оліньш

апавядае, што пазнаёміўся ён з беларускім нацыянальным рухам і некаторымі выдатнейшымі беларускімі дзеячамі яшчэ ў 1919 годзе, калі быў Латвійскім дыплёматычным прадстаўніком у Варшаве.

У гэтым горадзе часова пражываў у той час Старшыня Рады Міністраў Беларускае Народнае Рэспублікі, гр. Антон Луцкевіч, з якім ён меў гутаркі, знаёмства і зносіны. Каля таго-ж часу пазнаёміўся ён з працаю гр. К. Езавітава, які быў прадстаўніком беларускага ўраду А. Луцкевіча ў Латвіі. З гр. І. Краскоўскім П. Оліньш пазнаёміўся пазней. Знаёмы ён і з многімі іншымі беларускімі дзеячамі.

Агульнае ўражаньне ад усіх гэтых персаналяных знаёмстваў і знаёмства з беларускаю нацыянальнаю працаю ў сьведкі такое, што бела-

русы ня толькі ня ворагі латышам і Латвіі, але зьяўляюцца зусім шчырымі прыхільнікамі Латвійскае дзяржаўнасьці, бо добра разумеюць, што дзяржаўнае існаваньне Латвіі ёсьць залог будучага незалежнага існаваньня Беларускае Рэспублікі.

У 1922 годзе сьведка, будучы ўжо ў Латвіі, меў магчымасьць пазнаёміцца з настроймі і працаю беларускае нацыянальнае меншасьці. Ён быў у Дзьвінску ў Беларускай Дзяржаўнай Гімназіі і тутак бачыў з якой уздычнасьцю да Латвіі ставіліся ўсе беларускія дзеячы, як часта яны адзначалі рожніцу адносінаў да беларусаў з боку латышоў і палякаў, як шчыра адзначалі патрэбу далейшага ўмацаваньня і паглыбленьня беларуска-латыскага сяброўства, якое бязумоўна адыграе вялікую ролю ня толькі ў беларуска-латыскіх адносінах у межах Латвіі, але і ў беларуска-латыскіх адносінах наагул, у маштабе міжнародным.

Выходзячы з усяго "вышэйказанага і добра ўчытваючы розум паасобных беларускіх дзеячоў у Латвіі, сьведка не дапушчае і думкі аб тым, каб паднятае супроць іх абвінавачваньне мела пад сабой які-колечы грунт, апроча злосных нашэптаў палітычных ворагаў беларусаў.

Дапрос сьведкі цягнецца каля паўгадзіны. Дадзеныя ім паказаныя робюць добрае ўражаньне*).

Сьведка Е. Констаблоцкая

служыць у Дзьвінскай пачатковай беларускай школе настаўніцаю латыскай мовы. Усё жыцьцё школы праходзе на яе вачох. Дзеці дужа ахвотна вучуць дзяржаўную мову і сьпяваюць Лат-

*) Тутак мы павінны паправіць справаздачу, дадзеную аб паказаньнях гэтага сьведкі ў газэце „Сёгодня“, дзе было надрукавана, што паказаныя першага сьведкі П. Олінша былі „убійшчымі“ для абвінавачваных. Відаць карэспадэнта гэтае газэты, ня ведаючы добра латыскае мовы і думваючы, што першы сьведка, як гэта і павінна было быць, зьяўляецца сьведкай абвінавачваньня, звярнуў увагу толькі на тое, што сьведка гаварыў доўга і горача, а таму і вывяў, што паказаныя былі „убійшчымі“. (Увага Рэдакцыі).

війскі гімн. Сярод настаўнікаў на толькі ня чула яна ніколі ніякіх гутарак аб беларускім сепаратызме ў Латвіі, ці аб тым, што Дзвінск і іншыя гарады Латгаліі павіны адыйсці да Беларусі, але наагул гутаркі ніколі не перахадзілі на палітычныя тэмы. Аб існаванні патаемнае беларускае арганізацыі, якая паставіла саба мэтай далучыць частку Латгаліі да Беларусі ёй нічога не вядома.

Сьведка Л. Озолін,

той самы Інспэктар пачатковых школ Дзвінскага павету, які толькі праз тры гады ўбачыў беларускія мапы, вісеўшыя ў падуладных яму беларускіх школах пачынаючы з 1921-22 вучэбнага году. Гаворыць вельмі голасна. Раскачываецца і размахівае рукамі. Уражаньне такое, што сьведка, перад тым як ісці ў Суд „падмацаваўся“ для лепшага настрою. Падрабязна паўторывае ўсё тое, што паказываў на папярэдніх дапросах у сьледавацеля і што вядома ўжо па акту абвінавачваньня.

Сьведка М. Сьветлічны,

аўтор пісьма да гр. І. Краскоўскага, у якім сказана: „Атрымаў ліст з Вены і Львова, у якім пішуць, што дух і настрой вельмі добрыя, шмат надзей. У што гэта толькі выльецца“. Сьведка — украінец, вядзе перапіску з украінскімі дзеячамі, і пісаў гр. І. Краскоўскаму, з якім знаёмы яшчэ па працы Краскоўскага сярод украінцаў, аб украінскіх справах. Беларускімі справамі сьведка ня цікавіцца і з імі не знаёмы. З І. Краскоўскім мае цяперака зносіны па некаторым грашовым справам. Гэта старыя разрахубы, з часу пабыту І. Краскоўскага на Каўказе ў Грузіі, дзе сьведка пазычаў І. Краскоўскаму грошы на падарожжа да хаты.

Сьведка М. Дзімідаў

дае паказаньні, якія вельмі разыходзюцца з першапачатковымі паказаньнямі ў сьледчага. Знаёмы

ных рэфэратах дырэктар гімназіі К. Езавітаў, заўсёды тлумачыў і падкрэсьліваў вучням, што доля латышоў і беларусаў мае многа агульных рысак, што гэты народы павінны адзін-аднаго разумець і падтрымліваць, што Латвія беларусаў ня ўціскае, як прыкладам Польшча, а таму беларуская меншасць павінна заўсёды быць уздзячна дзяржаве Латвійскай і латышскай большасці за сваё поўнапраўнае становішча ў Латвіі.

Паясненне К. Езавітава.

У часе дапроса сьведкі С. Казека, Пракурор і Суд дамагаюцца ад сьведкі па якому выданню А. Смоліча ён састаўляў свае запіскі, па першаму ці другому. Палітычная паліцыя і сьледчы асабліва напіралі на 2-е выданьне географіі А. Смоліча, лічучы яго больш праступным, чым выданьне 1-е.

К. Езавітаў паясьняе, што 2-е выданьне стэорэтычнае, а таму ня мае ніякае рожніцы па зьместу ад першага. Ні аднаго з гэтых выданьняў вучні гімназіі ня мелі. Ня было іх і ў гімназіяльнай бібліятэцы.

Сьведка Г. Садоускі,

дырэктар Дзьвінскае расійскае гімназіі, які гэтак многа нагаварыў на дапросе ў сьледчага, кажа, што ён па справе дужа мала ведае і просіць даваць яму пытаньні. На пытаньні Старшыні Суда аб працы Т-ва „Бацькаўшчына“ і аб прычынах ухода Г. Садоўскага з гэтага Т-ва, ён найўна адказывае, што гэта было, „необщественное общество“. Калі Суд пытаецца, што гэта за дзіва, „необщественное общество“, дык сьведка ня можа даць ніякіх паясьненьняў і зноў паўторывае: „Ну, --необщественное общество“. Аднак Суд дамагаецца, каб сьведка растлумачыў, што ён разумее пад гэтым тэрмінам. Сьведка кажа, што кожны грамадзкае таварыства робіць агульныя сходы сяброў, а т-ва „Бацькаўшчына“ гэтага не рабіла. Суд пытаецца колькі разоў па статусу

патрэбна было „Бацькаўшчыне“ склікаць агульныя сходы. Высьвятляецца, што кожны год патрэбна было склікаць агульны сход ўсяго адзін раз, што сьведка быў у т-ве ўсяго некалькі месяцаў і што ўсё-ж-ткі ён быў прысутны на адным з агульных сходаў.

У публікі, у судзяў і падсудных улібкі.

Сьведка, утупіўшы вочы ў падлогу і падняўшы адно плячо вышэй другога, ідзе на мейсца.

Сьведка Э. Асанау

на Суд не явіўся, а таму агалошываецца пратакол дапроса. Высьвятляецца, што сьведка нелегальна перайшоў Латвійскую мяжу з Польшчы і быў у Дзьвінску ўсяго тры дні. Тутак ён зьявіўся да падсуднага Корці, які інфармаваў сьведку аб беларускім руху ў Латвіі. Сьведка гутарыў, нібыта, і з падсудным К. Езавітавым, ад якога даведаўся, што Дзьвінск павінен быць беларускім горадам.

Паясненьне К. Езавітава.

Падсудны К. Езавітаў паясьняе, што з Э. Асанавым ён зусім не знаёмы, фамілію гэту ў першы раз пачуў з акту абвінавачваньня, бачыцца з падсудным сьведка ў Дзьвінску ня мог, бо падсудны быў у той час дырэктарам гімназіі ў Люцыну, нарэшце самая абстаноўка знаёмства і гутарак сьведкі з К. Езавітавым выглядае, у пратакольных паказаньнях Э. Асанава, дужа дзіўна: падсудны ня мог бы пускацца ў гутаркі на падобныя тэмы з чалавекам, якога ён першы раз бачыць. Тое-ж, што Э. Асанаў ведаў аб К. Езавітаве і хацеў з ім пазнаёміцца, дужа праўдападобна, бо манархічныя групы маюць весткі аб усіх нацыянальных дзеячах малых народаў, вядуць усюль з імі змаганьне і ўсякімі спосабамі стараюцца ім шкодзіць, бо лічуць гэтых дзеячоў найгоршымі ворагамі ідэі манархізма і „ёднай, недзелімой“.

Паясненне А. Якубецкага.

Падсудны А. Якубецкі паясьняе, што з Э. Асанавым ён таксама не знаёмы і што дадзеныя Асанавым паказаньні не адпавядаюць праўдзе.

Сьведка Арвід Бэрг,

былы міністар Унутраных Спраў Латвіі, на Суд не зьявіўся, а таму зачытваецца пратакол паказаньяў яго, дадзеных сьлёдчаму. Сьведка памятае, што ў 1920 годзе ў Рызе вышаў беларускі журнал „На чужыне“. У № 1-м гэтага журналу зьмешчана была карта Беларусі, на якой было абазначана, што г. Дзьвінск належыць да Беларусі. Нумэр гэтага журналу быў канфіскаваны. Але потым да сьведкі зьявіўся падсудны К. Езавітаў і растлумачыў, што на зьмешчанай карце ёсьць яшчэ і іншыя межы, а таму сьведка, як Міністар Унутраных Спраў, канфіскацыю зняў, паставіўшы аднак варунак, каб журнал гэты не пашыраўся ў Латвіі.

Паясненне К. Езавітава.

Падсудны К. Езавітаў паясьняе, што зьмешчаная ў журнале „На чужыне“ мапа Беларусі ёсьць параўніцельная энтаграфічная мапа, на якой паказаны энтаграфічныя межы Беларусі па рожным навуковым крыніцам: старым расійскім, беларускім, нямецкім і польскім. Частка гэтых межаў адносіць Дзьвінск да Беларусі, а другая частка—да Латвіі. Мапа была зьмешчана, як навукова-энтаграфічны матар’ял. Канфіскацыя была знята Міністрам Унутраных Спраў без якіх бы то ні было ўмоваў. Аб гэтым сьведчыць копія прыказа Міністра аб зьняцьці канфіскацыі. Копію гэту перадае Суду абаронца К. Езавітава, гр. В. Гольцманіс.

Сьведка П. Дзяменьцяу

быў сэкрэтаром першага праўленьня таварыства „Бацькаўшчына“ ў Дзьвінску. Пратаколы пісаў ня ён, а сам гр. К. Езавітаў, бо П. Дзяменьцяў

не ўладае ў належнай меры беларускаю моваю. На сходах агульных і сходах праўленьня—ніколі К. Езавітаў не казаў, што кожды расеяц, які нарадзіўся ў Дзвінску, ёсьць тым самым ужо беларус. Сьведка вышаў са складу праўленьня разыйшоўшыся з ім па пытаньню аб беларусізацыі 2-й Дзвінскай пачатковай расійскай школы.

Сьведка Г. Эйберг,

кіраўнік Дзвінскага аддзелу палітычнае паліцыі, дае дужа вялікае паказаньне ў якім паўторывае усе сьледственныя матар'ялы. Ён і чыноўнік паліцыі, Ф. Петрыньш, выкрылі беларускую праступную арганізацыю ў Латгаліі, рабілі першае дазнаньне па справе і арыштавалі К. Езавітава. Гаворыць сьведка дужа напышчана і са зьявагай дае адказы ў бок абароны. Да падсудных адчуваецца ў яго асабістая непрыязнь. Пры перакрэсным дапросе абароны, ён, аднак пачынае губіць сваю напускную пэўнасьць і дае нэрвовыя і няўдалыя адказы. Асабліва нэрвова адказвае сьведка на запытаньні абаронцы В. Гольцмана. Пасьля ўчыненага абаронцамі дапросу, уражаньне ад першае, загатоўленае сьведкай часткі паказаньняў развіваецца, як дым. Аканчальна-ж зводзе на-нет вартасьць сваіх паказаньняў сьведка, калі пачынае даводзіць, што „Бацькаўшчына“ знісілася з Менскам і атрымлівала зтуль інструкцыі, што самы статут „Бацькаўшчыны“ надрукаваны таксама ў Менску і што лепшым доказам таго, што беларусы ў Латвіі нешта падрыхтовывалі, зьяўляецца пісьмо да Краскоўскага аб „бодрых настроях“ у Вене. Абарона пытаецца, ці мае сьведка якія-колечы дакументальныя данныя аб адносінах з Менскам, ці аб атрыманых зтуль інструкцыях. Сьведка даных ніякіх ня мае, а апіраецца на „агэнтурныя весткі“. Абарона просіць паказаць сьведку ліст, пісаны сьведкам Сьветлічным гр. І. Краскоўскаму, і пытае ці на гэты ліст апіраецца сьведка, кажучы аб нейкіх беларускіх тайных плянах. Сьведка з важнасьцю сьцьвярджае, што гэта і ёсьць той

ліст, аб якім ён кажа. Абарона, публіка, паасобныя судзьдзі і падсудныя, памятаючы тлумачэньні, зробленыя аб сваім лісту сьведкай Сьветлічым, усміхаюцца.

Паясьнёньне К. Езавітава.

Падсудны К. Езавітаў паясьняе, што сьведка Г. Эйнберг або памыляецца, або заведама кажа няпраўду. Статут Т-ва „Бацькаўшчына“, якім карысталіся ў Рызе і ў Латгаліі, друкаваны ня ў Менску, а ў Коўні, у тыпаграфіі „Бак і Манкес“, у 1919 годзе, у чым кожды граматы чалавек можа пераканацца, паглядзеўшы на паметку, зробленую аб гэтым на апошняй старонцы кождага друкаванага экзэмпляру статута. Суд аглядае кніжачку статута і пераконываецца ў правільнасьці паясьненьня. Гэтымі друкаванымі кніжачкамі карысталіся беларусы ў Латвіі, як звычайна карыстаюцца іншыя таварыствы, напрыклад, каапэратывы, гатовымі ўжо статутамі-бянкамі, упісваючы ў іх назовы новаадчыняемага таварыства і патрэбныя папраўкі. Робіцца гэта заўсёды ў мэтах эканоміі грошы, на друк статутаў, і часу, на апрацоўку іх.

Сьведка Ф. Петрыньш,

чыноўнік палітычнае паліцыі з Рыгі. Ён быў пасланы ў Дзьвінск з Міністэрства Ўнутраных Спраў, каб весці дазнаньне ў справе. Ён пераказывае ўсе тое, што казаў сьведка Г. Эйнберг, але грунтуецца ня столькі на „агэнтурных вестках“, колькі на паказаньнях адсутных сьведка Асанава і Васільева. Аб статуце „Бацькаўшчыны“ гэты сьведка гавора таксама, што ён друкаваўся ў Менску, і да гэтага дадае што на статутах выдрукавана савецкая эмблема. Беларусы рыхтаваліся ў Латвіі да аружнага паўстаньня, аб гэтым сьведчыць пісьмо К. Езавітава да А. Якубецкага выслаць яму, К. Езавітаву, беларускі „вайсковы статут“. Абарона пытаецца чаму сьведка думае, што эмблема, зьмешчаная на вокладцы статута, зьяўляецца эмблемай савецкай. Сьведка паціскае плячыма і ня можа даць адказу.

Асанау і Васільеу — машэнікі.

Абарона зьвяртае ўвагу Суда на тое, што адсутныя сьведкі Асанаў і Васільеў, на якіх гэтак апіраецца абвінавачваньне, былі у Дзьвінску ўсяго тры дні, а таму ня могуць быць вызначаны аўтарытэтнымі знаўцамі беларускага жыцця, плянаў і настрояў у Латгаліі. Апрача таго, паказаньням гэтых сьведак, наагул, ня варта даваць увагі хаця ж бы ўжо таму, што, як паведамляе прэса, абодвы гэты сьведкі арыштаваны за мажэнства і сядзяць ў турме. Абудвы выдавалі сябе за манархістаў і вымагалі на манархічны рух грошы. Абарона перадае Суду газэтныя вырэзкі.

Перарыу Паседжанья.

Пасьля паказаньяў Ф. Петрыньша і перакрэснага дапросу яго абаронай, Суд абвешчае перарыў паседжанья на 20 мінут.

У 19 гадзінаў Суд займае мейсцы, і паседжане ідзе далей.

Паясьненне К. Езавітава.

Падсудны К. Езавітаў паясьняе, што да А. Якубецкага ён пісаў, каб А. Якубецкі павярнуў яму „Страявы пяхотны статут“ беларускага войска. Гэта кніжка ёсьць пераклад з французкае на беларускую мову пяхотнага статуту, які быў прыняты і выдрукаваны Беларускай Вайскавой Камісіяй ў Польскай арміі для патрэбаў беларускіх частак. А. Якубецкі ў Дзьвінскай беларускай гімназіі, а падсудны К. Езавітаў ў Люцынскай гімназіі выкладалі гімнастыку. Страевой статут, ў якім былі, паміж іншым, рожныя каманды на беларускай мове, быў у Латвіі ўсяго ў адным экзэмпляры, у падсуднага. Ён пазычыў яго А. Якубецкаму, а потым прасіў павярнуць назад, аб чым і напісаў памянёнае пісьмо. На стаўце „Бацькаўшчыны“ ніякае савецкае эмблема: няма, а ёсьць нацыянальная беларуская эмблема: кабета з нацыянальным беларускім штандарам ў

рукох. Колеры гэтага штандару гэткія: белы, чырвоны і белы. Суд аглядае эмблему на вокладцы і спраўджае словы падсуднага.

Сьведка Гр. Плыгаўка,

быў настаўнікам у Люцынскай Беларускай гімназіі і кіраўніком Люцынскае беларускае пачатковае школы. Ён ніколі ня чуў варожых для Латвіі выступленьняў ці агітацыі з боку падсудных. Наадварот можа сьцьвердзіць іх поўную лояльнасьць да Латвійскае дзяржаўнасьці. Вучыццлі Пётр Мурнэк, Магда Арлова і Аляксей Арлоў, якія выступаюць сьведкамі у гэтай справе, вельмі воража ставіліся да гр. К. Езавітава і да беларускае гімназіі, у якой самі служылі, бо зьяўляюцца прынцыповымі ворагамі ўсяго нацыянальна-беларускага. Грамадзянін К. Езавітаў, аднак, адносіўся да іх добра і нават падтрымліваў А. Арлова, калі неяк паўстала пытаньне аб звальненьні яго. Пасьля арышту гр. К. Езавітава Школьная Рада гімназіі звольніла гэтых трох настаўнікаў, лічучы іх некарыснымі для гімназіі.

Сьведка А. Цімаховіч,

вучыцель Зялёншчынскае беларускае пачатковае школы, Прыдруйскае воласьці, — памёр за час сьледства. Суд агалошывае пратакол ягоных паказаньняў сьледавацелю, з якога відаць, што А. Цімаховіч атрымаў карту Беларусі ад гр. К. Езавітава з папраўленымі межамі.

Сьведка П. Мурнэк—

былы настаўнік латыскае мовы ў Люцынскай Беларускай гімназіі. Чалавек з ненасытным самалюбствам, вельмі злапамятны і мало выбіраючы спосабы для помсты, якую ён зрабіў сабе культуртам. У судовым паказаньні гаворыць вельмі стрымана і нічога новага не паказвае.

Сьведкі С. Васілеўская і Л. Чульц,

па справе нічога ня ведаюць і просюць задаваць ім пытаньні.

Сьведкі К. Мікалаева і М. Арлова —

у Суд не зьяўляюцца па хворасьці. Чытаюцца іх паказаньні сьледавацелю. М. Арлова паказвае аб тым, што нібыта падсудны К. Езавітаў „пашкодзіў у службовай кар’еры ейнаму мужу“. Яна-ж апавядае сьледчаму аб тым, што К. Езавітаў „чытаў на сваіх лекцыях у клясах гімназіі беларускія газеты і даваў іх вучням“.

Паясьненьне К. Езавітава.

Падсудны паясьняе, што запраўды чытаў газеты вучням і даваў іх тым вучням, што цікавіліся роднаю газэтай. Аднак, няпраўда, што чытаў на сваіх вучэбных лекцыях. Для гэтае мэты былі прызначаны асаблівыя гадзіны пасьяля заняткаў, як у будні гэтак, часьцей, і ў сьвяты.

Сьведка А. Арлоу, —

былы настаўнік Люцынскае Беларускае гімназіі, выклікае сваім трыманьнем на судзе сьмех у публікі і ўсьмешкі судзяў. Ен „мога адказываць толькі на пытаньні“. На пастаўленья Судам пытаньні бармоча нешта недарэчнае і блытанае. Паказаньні ў Судзе і паказаньні ў сьледавацеля дужа разыходзюцца. На пытаньне Суда аб прычынах разыходжанья паказаньяў сьведкі, А. Арлоў кажа, што відаць сьледчы ня так запісываў, як сьведка казаў; спраўдзіць-жа запіс сьведка ня мог, бо ня ведае латыскае мовы.

Сьведка Н. Леандэр,

былая вучаніца Люцынскае Беларускае гімназіі, кажа, што Дзьвінск раней належаў да Беларусі. Сваёй бацькаўшчынай лічыць Беларусь. На пытаньне абароны аб тым, якія пасьпехі яна мела ў географіі і як, наагул, вучылася, паясьняе, што вучылася слаба і па географіі Беларусі мела бал „тры з двума“.

Сьведка А. Азолін,

па нацыянальнасьці латыш, кіруе Прыдруйскай беларускай школай, беларускае мовы ня ведае.

Агітаціі за далучэньне Прыдзруйшчыны да Беларусі ад сваіх калег па школе вучыццалёў-беларусаў ніколі ня чуў.

Сьведка А. Лапаценак,

вучань Люцынскае беларускае гімназіі, кіраваў вучнёўскім кааператывам у гімназіі, дзе меў для прадажы і беларускія газеты; штотомесячніка „На чужыне“ ня бачыў. У далейшым паказаньні разыходзюцца з запісамі сьледавацеля. Гэта сьведка тлумачыць тым, што сьледчы пісаў ня так, як яму сьведка казаў.

Сьведкі М. Стапоіш, Юры Сідарау і Я. Грыгор'еу,

вучні II клясы Люцынскае беларускае гімназіі сьцьвярджаюць, што на лекцыях географіі Беларусі ў іхняй клясе ня было гутарак аб далучэньні Латгаліі, ці ўсходніх яе частак, дзе жывуць беларусы, да Беларусі. Географія Беларусі праходзілася па запіскам.

Сьведкі Аркадзь Сідарау і М. Тамашыцкая,

вучні I клясы Люцынскае беларускае гімназіі пералічываюць, што іменна праходзілася па географіі Беларусі ў іх клясе і паясьняюць, што аб беларускай меншасьці ў Латвіі у клясе было растлумачана, што на ўсходзе Латгаліі, у прыгранічнай паласе, жывуць у некалькіх валасьцях беларусы. Аб патрэбе далучыць гэты валасьці да Беларусі казана ня было. Географія Беларусі праходзілася па запіскам, падручніка ў вучняў ня было.

Сьведка В. Палаіевіч,

былая вучыцелька беларускае Вайшолеўскае пачатковае школы, слухала I-ыя беларускія летнія вучыцельскія курсы ўлетку 1921 году, потым гадовыя вучыцельскія курсы ў 1921-22 вуч. годзе. Нідзе гутарак аб далучэньні Латгаліі да Беларусі ня было.

Сьведка В. Капылоу,

вучань IV клясы Дзвінскае беларускае гімназіі,

кажа аб тым, што географію Беларусі праходзілі па падручніку А. Смоліча і так, як тамака напісана. Слова „Бацькаўшчына“ адзначае „общество“. Беларускаю мову сьведка ня ведае.

Зачыненне паседжанья.

У 22 гадзіны 30 мінут Суд перарывае далейшы дапрос сьведак, прызначае пачатак далейшага судовага сьледства на другі дзень у 10 гадзін зрана і зачыняе паседжаньне.

Сьведкі, публіка і вольныя з абвінавачываемых разыходзіцца па хатах. К. Езавітава жаўнерскі канвой адводзе ў турму.

Другі дзень.

Увесь другі дзень займае дапрос сьведак. Высьвятляецца абстаноўка і „дух“ школьнае працы ў беларускіх гімназіях і пачатковых школах у Латвіі. Як відаць з паказаньяў вучняў, іх выховывалі ў нацыянальна-беларускіх ідэалах і настаўлялі ня толькі ў лояльнай пашане да Латвійскае Дзяржавы, але і ў шчырай прыязні і ўздзячнасьці да яе. Высьвятляецца, што беларускія настаўнікі пры ўсякім падхадзячым здарэньні зьвярталі ўвагу вучняў і бацькоў на тую рожніцу ў адносінах да беларусаў, якая існавала паміж Латвіяй і Польшчай і якая павінна была ўмацаваць прыязнь адносіны паміж гэтымі двума народамі.

Гэткім чынам сьведкі абвінавачваньня фактычна робюцца сьведкамі абароны, бо ня толькі нічога ня могуць давесці аб антыдзяржаўнай працы сваіх абвінавачываемых настаўнікаў, але, наадварот, увесь час павінны сьверджаць іх нявіноўнасьць.

Сьведка Анна Бедарава,

вучаніца Дзвінскае Беларускае Дзяржаўнае гімназіі, падручніка географіі А. Смоліча ня мела, карысталася запіскамі. Некаторыя вучні мелі і кнігу А. Смоліча, але па ёй „не задавалася“ і па ёй „ня вучылі“, а толькі пераглядалі некаторыя

стацьці, карыстаючыся кнігай не як афіцыйным падручнікам, а як пасобіем, з якога мажліва было атрымаць больш абшырнейшыя весткі, чым з кароценькіх клясовых запіскаў. Аб Беларусі ў клясе на лекцыях заўсёды гаварылася як аб этнаграфічнай краіне, а ня як аб дзяржаве.

Сьведкі А. Еленеўская, В. Гагель, В. Мадзалеўская, К. Андрушкевіч, Я. Клагін і В. Цішкевіч

не паказываюць нічога новага. Геаграфію Беларусі яны праходзілі, але не па падручніку А. Смоліча, а па запісках. Ніколі ім не казалі пры гэтым аб Беларусі, як аб дзяржаве, а толькі як аб этнаграфічна-беларускім краю. Калі даводзілася бачыць, ці самім маляваць, мапу Беларусі, дык зноў-жа разумелася Беларусь этнаграфічная.

Сьведка А. Дземяшкевіч

праслухаў Беларускія Вучыцельскія Курсы ў Дзвінску. Геаграфію Беларусі на курсах праходзілі, але аб будучай Беларускай дзяржаве гутарак не вялося, — заўсёды разумелася этнаграфічная Беларусь. Сьведка пасады вучыцеля яшчэ ня мае, бо зьяўляецца інастранцам. Дужа хацеў папасьці ў Пражскі Ўнівэрсытэт, але для яго не хапіла стыпэндзіі.

Суд вельмі цікавіцца беларускімі стыпэндзіятамі у Празе

і распытывае сьведку: на якіх умовах даваліся стыпэндзіі, за чый кошт яны прызначаліся, хто даваў грошы на падарожжа ў Прагу, ці не адбіралася якіх-колечы падпісак ад ад'язжаючых у Прагу і ці ня звязываліся яны якімі-колечы умовамі і абавязкамі.

Сьведка паясьняе, што стыпэндзіі прызначала ў Латвіі Т-ва „Бацькаўшчына“, але грошы на іх даваў, здаецца, Чэскі ўрад у Празе. Ніякіх падпісак сьведка не падпісываў. Грошы на падарожжа павінны былі адшуківаць самі ад'езджачыя.

Паясьненне К. Езавітава.

К. Езавітаў паясьняе, што ў Чэхіі заўсёды панавалі славянафільскія настроі і жаданьне дабіцца славянскага еднання. Самі чэхі ў сваім нацыянальным адраджэньні часта спатыкалі братнюю падтрымку з боку іншых славянскіх народаў. А таму цяперака, калі чэскі народ здолеў здабыць сабе незалежнасьць, ён сьвядома і ахвотна падтрымлівае іншыя славянскія народы.

Чэскі ўрад прызначыў у сваіх вышэйшых і сярэдніх школах шэраг стыпэндзіі для велікарусаў, украінцаў і беларусаў. Стыпэндзіі гэты даваліся без ніякіх асаблівых умоў, але пад варункам, каб нацыянальныя арганізацыі гэтых народаў у Празе бралі на сябе гарантыю за тое, што адпушчаныя на стыпэндзіі грошы не прападуць дарма і будуць перадааны працаздольным элементам. Беларуская Рада ў Празе падзяляе атрымліваемыя стыпэндзіі паміж рознымі краінамі, дзе жывуць беларусы, і перадае права выстаўленьня кандыдатаў краёвым беларускім арганізацыям. Гэткім чынам у Латвіі прызначэньнем стыпэндзіяў кіравала Т-ва „Бацькаўшчына“.

Сьведка Я. Каларжынскі—

вучыцель беларускае пачатковае школы ў Прыдруйску. Непраўленую мапу Беларусі атрымаў не ад К. Езавітава, а са складу, што быў пры Дзьвінскай Беларускай Дзяржаўнай Гімназіі. Жоўтых паштовых картак з мапаю Беларускае Народнае Рэспублікі ад К. Езавітава не атрымліваў і, наагул, у першыню убачыў іх пры дапросе ў сьледчага. Беларускія кнігі для школьнае бібліятэкі атрымаў па загаду Дзьвінскае Павятовае Школьнае Рады са складу кніжок пры Дзьвінскай Беларускай гімназіі.

Паясьненне К. Езавітава.

Падсудны К. Езавітаў паясьняе, што Дзьвінская Павятовая Школьная Рада, пры падзеле урадавай субсыды на школьныя бібліятэкі, згадзілася з довадамі падсуднага, быўшага ў той момант

інспэктарам беларускіх пачатковых школ у Латвіі, і адпусьціла належны крэдыт на закупку двух комплектаў беларускіх школьных бібліятэк, прызначыўшы іх у Прыдруйскую і Пустынскую беларускія школы, як цэнтральныя школы ў сваіх валасьцях. Кнігі былі закуплены на складзе пры гімназіі, дзе вуч. Камаржынскі і атрымаў іх.

Перарыу паседжанья.

Па просьбе падсуднага А. Якубецкага ў 11 гадзін 45 мінут робіцца перарыў паседжанья. Знаёмыя падсуднага К. Езавітава зьвяртаюцца да Пракурора з просьбай перадаць падсуднаму чай, сласьці і апэльсыны. Пракурор дае дазвол. К. Езавітава пакідаюць на лаве падсудных у зале. Рэшта падсудных выходзе ў кулуары суда. Публікі паўнюсенькая зала, хаця ж увайход, як і ў першы дзень, выключна па білетах. Большасьць публікі, як гэта выразна відаць па спачуваючым тварам і вачам,—на баку падсудных. Аднак ёсьць некалькі твараў, якія крывацца і злостваюць. Сярод іх карэспандэнта латыскай газэты, які старанна адмячае ў свой блэк-нот толькі тое, што паказываюць сьведкі не на карысьць падсудных, але гэткіх сьведак мала, і працы гэтаму карэспандэнту амаль зусім няма. Агульнае ўражаньне, як учора, гэтак і сёняка, што Пракратуры ня варта было выстаўляць гэтулькі сьведак абвінавачваньня, бо ўсе сьведкі абвінавачваньня, апрача паліцэйскіх агентаў, ды вучыццель Мурнека і Арлова, нічога ня могуць закінуць абвінавачваным і кажуць фактычна ў іх абарону.

Сьведкі А. Іваноўскі, А. Беурэль, У. Енаў і
В. Адамовіч

вучні Швэкаўскае беларускае пачатковае школы, хлапцы па 12-ці гадоў. Хвілююцца. Нічога ня памятаюць. Суд доўга дапытывае іх, паказваючы этнаграфічную мапу Беларусі.

Хлапцы адказываюць на ўсе пытаньня і размаўляюць з Судом толькі па-беларуску.

Судзьзі з цікавасьцю і напружанай увагай прыслуховываюцца да незнаёмае латыскаму вуху беларускае мовы.

Каля судзейскага стала збіраюцца абаронцы, пільна прыслуховываючыся да кождага слова, углядаючыся на разложаную на стале мапу і на палеп вучняў, паказваючых межы.

Зьбіты з толку А. Іваноўскі кажа: „Цяпер разумею, што Люцын і Дзьвінск належаць да Беларусі!“

Віталі Адамовіч на пытаньне: „Дзе Вы жывецце?“ — адказывае: „На Беларусі!“

Уладыслаў Енаў не здаецца і стаіць на сваём: „Беларусь далей!“ — І, паказваючы на мапе пальцам, кажа з пэўнасьцю: „Вось тутак!“

Паказаньне малога сьведкі Енава робіць моцнае ўражаньне на публіку. У зале чуецца вольны ўздых з сотні грудзей. Абаронцы задаволена адходзяць на свае мейсца.

Сьведка Ян Віручынекі,

былы вучыцель беларускае школы, ясна памятае, што мапу Беларусі атрымаў ад Беларускага Аддзелу з папраўленымі межамі. Ніхто з сяброў Т-ва „Бацькаўшчыны“, у якой ён сам быў сябром, ніколі яму не казаў аб патрэбе далучыць Латгалію да Беларусі.

Сьведка А. Берзіньш,

былы паліцыянт у мястэчку Прыдруйску, бываў на беларускіх вячарынках, дзе чуў беларускую мову. Супроць падсудных паказаць нічога ня можа, але вось супроць вучыцеля Вайводзіша, дык мог-бы паказаць. На пытаньня абароны адказывае са злосьцю. Вучыцялі беларускіх школ часта зьбіраліся адзін у аднаго і аб нечым гутарылі. Неяк, на адной вечарыне, заперліся у адным пакоі, а калі ён хацеў туды зайсьці, дык яго не пусьцілі.

Ва ўсіх адказах і паказаньнях сьведкі адчуваецца асабістая злосьць да беларусаў.

Сьведкі Д. Вігуліс і М. Невяроускі—

бацькі вучняў з Пустыншчыны. Па справе нічога ня ведаюць і паказаць нічога ня могуць. За тое вельмі цікаваюцца, ці будуць ім выплачаны прагонныя грошы за праезд у Суд.

Сьведкі С. Лукашэвіч, П. Невяроускі, М. Рацны, А. Рацны, М. Валюшын, Г. Драгуні, В. Невяроускі—

вучні рожных беларускіх школ з Пустынскае воласьці, хлапцы па 11 — 13 гадоў. Хвілююцца але паказваюць рашуча, што вучыццалі не казалі аб тым, што ў Пустыншчыне будзе Беларусь. Усе яны добра ведаюць, што жывуць у Латвіі. Усе адказываюць па-беларуску.

Сьведка Ян Кугон,

паліцэйскі з Пустыншчыны, рабіў вобыск у вучыцелькі Сушынскай, знайшоў мапу, але потым мапу гэтую павярнулі Сушынскай назад, і ён сам насіў яе да гэтае вучыцелькі. Па ягонаў думцы мапа гэта была антыдзяржаўная, і зусім дарма сьледчыя ўлады павярнулі мапу назад вучыццалцы.

Сьведка А. Жуе,

сябра бацькаўскага камітэту Пустынскае беларускае школы, незадаволены тым, што вучыцель А. Махноўскі вучыў ягоную дачку па-беларуску.

Сьведка А. Повар,

настаўнік латыскае мовы ў беларускай школе, па справе нічога ня ведае.

Сьведка К. Багінская,

дзелаводка Дзвінскае беларускае гімназіі, кіравала складам кніжок пры гімназіі і прадавала, па даручэньню дырэктара гімназіі Я. Краскоўскага, гэтыя кнігі вучням гімназіі і настаўнікам пачатковых беларускіх школ.

Сьведкі Д. Голубеў, Ф. Астроўскі, Б. Александровіч, Я. Бруноўскі, Г. Высокіх, В. Высокіх, В. Дзяргач, Я. Бучынскі і В. Лукашэвіч

не паказваюць нічога новага і ня могуць падцьвердзіць ніводнага абвінавачаньня супроць падсудных. Голубеў кажа, што „Канстантын Барысавіч (падсудны К. Езавітаў) нас на што-колечы кепскае не навучаў“. Ф. Астроўскі часопісі „На чужыне“ на вучыцельскіх курсах зусім не бачыў, а таксама не атрымліваў яе ад К. Езавітава. В. Высокіх беларускіх кніжок ад К. Езавітава не атрымліваў, а для школы атрымаў іх са складу ў гр. В. Ластаўкіна. Вучань Ян Бучынскі на пытаньне аб тым, што такое Дзьвінск, адказвае: „Дзьвінск—павятовы горад у Латвіі“. Селянін з Пустыншчыны Восіп Лукашэвіч апавядае як гр. К. Езавітаў прыезжаў у Пустынскую школу, склікаў бацькоў і, гутаручы з імі, даводзіў ім, што яны маласьвядомы нацыянальна, ня ведаюць сваяе нацыі, путаючы яе з рэлігіяй, і што ўсе яны беларусы.

Сьведкі І. Паўлоўскі і Л. Тамашыцкі,

вучні Люцынскае беларускае гімназіі, апавядаюць аб тым, што ў 1921 годзе яны атрымалі, па сваёй просьбе і як лепшыя вучні, ад тагачаснага кіраўніка гімназіі С. Сахарава па адной жоўтай паштоўцы, на якой была мапа Беларусі. Іншыя вучні гэтых паштовак не атрымалі і ў клясе гэтыя паштоўкі не раздаваліся. Газэты на уроках К. Езавітава не чыталіся, але на вольных гадзінах, а часам бывала, што і на гадзінах вучыцця А. Арлова вучні газэты чыталі „са скукі“. Л. Тамашыцкі сваю паштовую пісульку, па загаду вучыцця А. Селунскага, змушаны быў перадаць яму і назад не атрымаў.

Сьведка А. Селунскі

вучыццаль расейскае пачатковае школы ў Люцыну, прынцыповы вораг беларусаў і ўсяго беларускага. Увесь час у Люцыне змагаўся з беларушчынай. Ubачыўшы паштовую пісульку з мапай Беларусі ў вучня гімназіі Л. Тамашыцкага, забраў

гэтую піскульку сабе. Кажа, што, нібыта, паказываў піскульку С. Сахараву і звяртаў ягоную ўвагу на беларуска-латвійскія межы, але С. Сахараў адказаў, што гэта піскулька ня мае вялікага значэння. Адабраную ад Л. Тамашыцкага піскульку сьведка Селунскі трымаў ў сябе цэлы год, ці два, а потым паказаў яе вучыцялю П. Мурнеку, які ўзяў гэтую піскульку і пераслаў яе ў Міністэрства Прасьветы, здаецца, на імя гр. П. Заліта, але магчыма, што і на імя Таварыша Міністра Асьветы, гр. Яўндзема. Адтуль гэтая піскулька была скіравана да Пракурора, і вось цяперака сьведка бачыць яе ў справах суда.

Скончыўшы паказаньне, сьведка пытаецца як будзе „относительно железно-дорожных расходов“. Суд супакаівае яго, што падарожныя выдаткі будуць сьведке аплачаны.

Сьведка Холмесон,

вывядоўца палітычнае паліцыі, нібы крыху на-весьяле, апавядае як ён рабіў вобыск у Дзьвінскай Беларускай гімназіі і знайшоў некалькі падручнікаў „Географіі Беларусі“, напісаных А. Смолічам.

Перарыву паседжанья.

У 14 гадзін 48 мінут дапрос сьведкаў абвінавачаванья скончаны. Суд абвешчае перарыву на гадзіну. Пасьля перарыву прызначаецца дапрос сьведкаў абароны.

Публіка і абвінавачываемыя выходзяць з залы. К. Езавітава уводзе канвой. У кулуарах Суда зараз жа завязываецца абмен думак. Усе канстатуюць факт, што сьведкі абвінавачыванья нічога абвінавачываючага давясці не маглі і, фактычна, больш казалі ў абарону абвінавачываемых.

УВАГА ВЫДАВЕЦТВА.

Дзеля браку грошы, далей проста друкуецца пастанова Латгальскага Суда. Паказанья 40 сьведак абароны, агляд рэчавых даказаў, апісаньне 3-га дню працэсу, прамовы абаронцаў і апошнія прамовы падсудных—апушчаюцца.

Калі выдавецтва здабудзецца на грошы ўсе прапушчаныя часткі працэсу, будуць дадаткова дадрукаваны.

ВЫДАВЕЦТВА.

ПАСТАНОВА СУДА.

18 красавіка 1925 года гэтая пастанова публічна ага-лошана ў акавачальным відзе на паседжаньні Латгальскага Вакружнага Суду ў Дзьвінску судзьдзёй Г. Крэйцбергерам у прысутнасьці сэкратара П. Озоліна, уважаючы закон аб крым. прац. 829—834 і 842 п.п. Абвінавачаньня пры ага-лошаньні пастанова прысутны ня былі.

П а с т а н о в а .

4 красавіка 1925 г. Дзьвінск.

ІМЕМ ЛАТЫСКАГА СУВЭРЭННАГА НАРОДУ
Латгальскі Акруговы Суд, І Крымінальнае Ад-
дзяленьне, на адчынёным судовым паседжаньні ў
наступным складзе:

Старшыня Ф. Зыльбергс,
Судзьдзі: О. Кеснерс,
А. Камбергс,
В. Грэйерс,

пры ўдзеле Таварыша Пракурора А. Лукіна і
Выконваючага абавязкі Сэкратара І. Ванаг,
пераглядалі справу аб Канстантыну Барысавічу
Езавітаву, Уладзіміру Аляксандравічу Корці,
Уладзіміру Васільевічу Пігулеўскім, Яну Ігна-
тавічу Краскоўскім, Андрэю Паўлавічу Якубец-
кім, Паўліны Вікенцеўны Мядзіолка-Грыб і
Парфірыю Мефодзьдзевічу Жэрдзі, абвінавача-
ным на падставе 51 п. 102 п. л. д. закону аб на-
казаньнях, і Міхалу Янавічу Іванову, абвінавача-
наму на падставе 130 п. л. д. 1 п. закону аб на-
казаньнях.

Абвінавачывальным актам, які зацьвер-
джаны Судовай Палатай, пастановай яе ад 22 сьне-
жаня 1924 года, латыскія поддаея: Канстантын
Барысавіч Езавітаў, 29 г., Уладзімер Аляксандравіч

Корці, 23 г., Уладзімір Васільевіч Пігулеўскі, 34 г., Літоўскія падданыя: Ян Ігнатавіч Краскоўскі, 42 г., Андрэй Паўлавіч Якубецкі 30 г., Паўліна Вікенцеўна Мядзіолка-Грыб, 29 г., выдаючы сябе за Украінскага падданага Парфіры Мефодзьдзевіч Жэрдзі, 30 г., і Латыскі падданы Міхал Яначіч Іваноў, 48 г., пераданы Латгальскаму Вакружнаму Суду, абвінавачваючы Канстантына Езавітава, Уладзіміра Корці, Уладзіміра Пігулеўскага, Андрэя Якубецкага, Яна Краскоўскага, Паўліну Мядзіолка-Грыб і Парфірыя Жэрдзі ў тым, што яны з 7 лістапада 1922 года да красавіка 1924 году прыёмалі удзел у праступным таварыстве ў Латгаліі, якое мела сваёй мэтай сілай адарваць ад Латыскае дзяржаўнае тэрыторыі Дзэвінскі, Люцынскі, Рэжыцкі і частку Ілукштанскага павету і далучыць іх да Беларускае дзяржавы, з прычыны чаго яны:

1) уступілі ў зносіны з рожнымі таварыствамі, істнуючымі па-за мяжой, у Празе і іншых мяйсцох, якія маюць аднолькавыя з імі мэты;

2) агітавалі на карысьць гэтае мэты, пашыраючы друкаваныя географічныя карты, на якіх частка Латвійскае тэрыторыі ўключана ў тэрыторыю Беларусі, пашыраючы падручнікі географіі між вучнямі і іншымі персонамі, навучаючы вучняў на лекцыях, што Латвія гвалтоўна захапіла частку тэрыторыі Беларусі, што гэта частка ў бліжэйшай будучыне будзе ад Латвіі адабрана, і пашыраючы журнал „На чужыне“, у якім зьмешчаны покліч беларускаму жыхарству з аружжам у руках падняцца на змаганьне з падзяліцелямі Беларускае дзяржавы, між іншымі і з Латвійскім Урадам; і

Міхала Іванова, што ён у 1923/24 вучэбным годзе навучаў вучняў Люцынскае беларускае гімназіі сьпяваць беларускі рэвалюцыйны гімн і паказываў ім вышэйпамянуты журнал „На чужыне“, у якім зьмешчаны покліч беларускаму жыхарству з аружжам у руках падняцца на змаганьне і сілай адарваць ад Латвійскае дзяржаўнае тэрыторыі Дзэвінскі, Люцынскі, Рэжыцкі і частку Ілук-

штанскага павету і далучыць тыя да Беларускае дзяржавы.

Падсудныя на паседжаньні суду Езавітаў, Корці, Пігулеўскі, Краскоўскі, Якубецкі, Мядзіолка-Грыб, Жэрдзі і Іваноў вінаватымі ў узбуджаным проці іх абвінавачаньні сябе не вызналі і далі, згодна з судовым сьледствам, тлумачэньні так, як тыя занесены ў пратакол судовага паседжаньня.

Заслухаўшы судовае сьледства, дыспут старон і апошнія словы падсудных Езавітава, Корці, Пігулеўскага, Краскоўскага, Якубецкага, Мядзіолка-Грыб, Жэрдзі і Іванова, Вакружны Суд знаходзе, што абвінавачваньне проці памянутых падсудных узбуджэна на падставе наступных варункаў.

У 1921 годзе падсудны Канстантын Езавітаў арганізоўвае ў Дзьвінску беларускае культ. прасьв. Таварыства „Бацькаўшчыну“, якое, ня гледзючы на афіцыйны статут, пачало працаваць таксама і паводле устава Менскае „Бацькаўшчыны“, які адшуківаецца за час вобьску як у дзелаводзтве Дзьвінскае „Бацькаўшчыны“, гэтак і ў сэкрэтарэ Люцынскае „Бацькаўшчыны“ Міхала Іванова. Уступаючы ў зносіны з беларускімі нацыянальна-палітычнымі арганізацыямі пача мяжой, Латгальская „Бацькаўшчына“ дэлегуе ў той самы 1921 год, у верасьні, падсуднага Канстантына Езавітава і яшчэ нейкага Дварчаніна на беларускую нацыянальна-палітычную канфэрэнцыю, на якой, як відаць па знойдзеных у падсуднага Уладзіміра Корці паперах, пастанаўляецца, што Беларусь павінна быць незалежнай і непадзельнай і што навокал Ураду Беларускае Народнае Рэспублікі трэба аб'яднаць ўсе беларускія палітычныя партыі, арганізацыі і групы дзеля адбудовы Беларускае дзяржавы.

У канцы 1923 году, ці ў пачатку 1924 г., падсудны Краскоўскі робіць у сябе ў Дзьвінску з падсуднымі Уладзімірам Корці, Уладзімірам Пігулеўскім, Андрэям Якубецкім, Паўлінай Мядзіолка-Грыб і Парфірыем Жэрдзі нараду, на якой

абгаварываецца прапанова Пражаскага беларускага палітычнага працаўніка Цьвікевіча—працаваць ўсім беларускім грамадзкім працаўнікам у кантакце, каб магчыма было-б заснаваць аб'яднаны фронт дзеля беларускага адраджэнчага руху.

Пры Дзвінскай „Бацькаўшчыне“ ўжо з 1921 году і да 1924 г. арганізоўваюцца беларускія вучыцельскія курсы, на якіх падсудныя Канстантын Езавітаў, Андрэй Якубецкі, Уладзімір Пігулеўскі і Ян Краскоўскі агітавалі за незалежную і непадзельную Беларусь.

На гэтых курсах А. Якубецкі выкладаў географію Беларусі паводле падручніка географіі Аркадзя Смоліча, у якім між іншым сказана наступнае:

„Па паўночнай Беларусі цячэ Дзвіна; працякаючы праз Полацк, гэтую старую калыску беларускае дзяржаўнасьці, міма грознае Дзвінскае крэпасьці-замчышча, яна ўцякае ў Латыскую зямлю. Мірныя умовы, якімі скочылася вайна, падзялілі Беларусь між 5-ма дзяржавамі. Латвія атрымала прымяжовыя землі — Дзвінскі, Дрысенскі і Себежскі паветы, ўсяго прыблізна 6000 кв. вёрстаў з 150.000 беларускага жыхарства. Гэткі падзел Беларусі не асноўваецца ні на якіх географічных падставах. Межы новых дзяржаў праведзены па жывому целу Беларусі... У далейшым тэксту гэтакі штучны палітычны падзел мы заўважаць ня будзем“.

Да гэтае стаьці далучана карта, пад якой надрукавана:

„Палітычны падзел Беларусі ў 1920 годзе. З гэтае карты відаць, што ў межы Беларусі ўключана частка цяперашняе Латвійскае тэрыторыі, г. ё. часьці Люцынскага і Лукштанскага паветаў.“

Апрача гэтага на тых самых курсах А. Якубецкі карыстаў карту Беларусі 1919 г., на якой таксама ўключана частка Латвійскае тэрыторыі. Між курсантамі пашыраўся таксама беларускі журнал „На чужыне“, у якім сказана, што з часу вялікае вайны прайшло ўжо чатыры гады, але для „Бацькаўшчыны“ сонейка яшчэ не

Ўзыйшло, як гэта зрабілася для другіх народаў. Над нашымі галавамі яшчэ віецца смрод, мы яшчэ сонца ня бачымо, мы яшчэ павінны змагацца з нашымі катавальнікамі, змагацца за нашу сьветлую будучыну. Цяжка працаваць каля роднае будоўлі застаўшымся на Бацькаўшчыне беларусам. Крок за крокам адбудоўваюць яны родную зямлю і бароюць свае правы на яе. У гэтай барацьбе мы не можам застацца толькі сьведкамі. У гэтай цяжкай барацьбе мы павінны памагчы нашым братам усім, чым можам: маральнай падтрымкай, грашыма і аружнай сілай“..

Памянуты журнал падсудны Езавітаў пашыраў даўшы яго між іншымі і Сяргею Казеко і Уладзімеру Корці, таксама паказываў яго на вучыцельскіх курсах і на лекцыях у Люцынскай беларускай гімназіі, быўшы ў апошняй дырэктарам

Ня глядзючы на тое, што таварыш міністра прасьветы не дазволіў карыстаць у няспраўленым відзе падручнік географіі Аркадзя Смоліча, „Географія Беларусі“ I. выд. 1922 г. (Папера аддзелу пачатковых школ Школьнага дэпартаменту ад 27 чэрвеня 1924 г. за № 2367), ён ўсёжткі ужываўся у беларускіх школах і курсах нават да красавіка месяца 1924 г. Міністэрства Прасьветы нават не дазваляла, як гэта відаць з папэры Школьнага Дэпартаменту ад 1924 г. 22 ліпеня за № 2724, увясьці выкладаньне географіі і гісторыі Беларусі ў беларускіх школах.

Памянутыя падручнікі географіі Беларусі Аркадзя Смоліча падсудны Краскоўскі выпісаў з Вільні і вестка іх знаходзіцца ў даверанай яму Дзьвінскай беларускай гімназіі, скуль памянутыя падручнікі пашыраліся па іншым беларускім школам Латгаліі. Таксама падсудная Мядзюлка-Грыб у пачатку 1923 году дала вучыцелю Прыдруйскае беларускае пачатковае школы дзеколькі падручнікаў географіі А. Смоліча, як і дзьве карты Беларусі 1919 г.

Падсудны Езавітаў на якімсь сходзе „Бацькаўшчыны“ і бацькоў у Дзьвінску агітаваў, што нібыта тут, г. з. у Дзьвінску, — „Бацькаўшчына“ і што кожны расеяц, радзіўшыся ў Дзьвінску, ужо

сам па сабе зьяўляецца беларусам.

Падсудны Міхал Іваноў навучаў у Люцынскіх беларускіх школах рэвалюцыйны гімн, у якім між іншым сказана: „Мы дружна паўстанем з касамі, сярпамі, прагонім з зямлі палачоў“, ён так сама ў 1923 г. і 1924 г. паказываў вучням беларускі журнал „На чужыне“.

Што беларускае таварыства „Бацькаўшчына“ мела мэтай ня столькі пашырэнне прасьветы, як палітыкі між жыхарамі Латгаліі, відаць са знойдзенай за час вобыску ў падсуднага Яна Краскоўскага паперы, у якой між іншым сказана што „латышы ўсёжткі запрыкмецілі, што апрача Езавітава ў беларускім руху прыймаюць удзел яшчэ Краскоўскі, Якубецкі, Паўлінка, я, і навокал нас, праўда невялічкая, але шчырая група вучынялёў Дзьвінскага навету, якія знаходзяцца ў сфэрах нашага ўплыву. Тых 27 чалавек, якіх мы выпусьцілі з гімназіі і аднагодных вучыцельскіх курсаў былі, магчыма, не надта вартыя з боку пэдагагічнага, але затое гэта быў моцна нацыянальны элемент. Гэткім чынам неабходна была зрабіць ампутацыю: звольніць 20 вучыцеляў ворагаў, з якіх 11 нават паводле пашпартаў ня хочуць лічыцца беларусамі, і на іх мейсца прызначыць новыя сілы. Сахараў прапанаваў зрабіць гэта гэткім чынам: арганізоўваюцца летнія курсы на чале са мной*). За час лета мы высвятляемо найблажэйшы элемент і пасьведчаньні аб сканчэньні курсаў выдаемо толькі сьвядомай нацыянальнай частцы. Беларускі Адзел, які кожды год выдае пасьведчаньні—дазволы працаваць у школах, гэтыя дазволы выдасыць толькі тым вучыцелям, у якіх будуць пасьведчаньні нашых курсаў“.

Справа зайшла нават гэтак далёка, што скаўцкія гурткі беларускіх гімназіяў давалі ўрачыстае абяцаньне Богу, Бацькаўшчыне і Латыскаму Ураду, даючы Бацькаўшчыне пасья

*) Як высветлілася на судавым сьледстве, ліст гэты быў пісаны гр. В. Пігулеўскім.

Бога першае мейсца, а тады толькі Латыскаму Ураду.

За час вобыску ў кватэры падсуднага Канстантына Езавітава была знойдзена стацыя на расейскай мове з гэткім артыкулам: „Змагайся—пераможаш! Покліч да прыгнечанае Беларусі. Выданьне пазамяжовае дэлегацыі па звальненьню Беларусі“. Апрача гэтага знойдзена этнаграфічная карта Беларусі, на якой ў межы Беларусі ўключаны гэткія часткі Латвіі: ўся ўсходняя частка Люцынскага павету, пачынаючы Корсаўкай і, канчаючы Асьвейскім возерам, часьці Рэжыцкага і Дзьвінскага паветаў, разам з мястэчкам Краслаўкай і горадам Дзьвінскім, нарэшце, — усходняя частка Лукштанскага павету з месцам Лукшты. Потым Геаграфія Аркадзя Смоліча і рожная перапіска палітычнага характару з заганіцай.

У падсуднага Краскоўскага знойдзена за час вобыску, апрача ўжо значанага вышэй, дзьве маляваныя вучнямі карты з тытлам на іх: „Узвышшы і нізіны Беларусі“. На гэтых картах Дзьвінскі і Люцынскі паветы, як і часьці Лукштанскага і Рэжыцкага паветаў, ўключаны ў межы Беларусі. Апрача таго знойдзены яшчэ нейкі пісаны ліст з Коўні 25 ліпеня 1923 г. ад якога-сь Пётры і адрэсаваны Яну і Ўладзімеру, у якім, між іншым, сказана: „Усход просіць нас трымацца на колькі магчыма і дапамагчы ім далучыць усходнія землі да іх хутара... Навокал цэнтру патрэбна аб'яднаць ўсе, што ў нас ёсьць, і злучаць фронтам здабыць незалежнае існаваньне і на Бацькаўшчыне.“ Апрача гэтага знойдзены ліст, пісаны ў 1923 г. 12 сьнежня Міністрам Прэзыдэнтам Беларускае Народнае Рэспублікі Краскоўскаму, у якім, між іншым, сказана, што з ўсіх цэнтраў Дзьвінск таксама мае значаньне цэнтру, што „пасля паўгода будзе аб'яднаны фронт Вільня—Прага—Дзьвінск—Коўня.“

У кватэры падсуднага Якубецкага знойдзена некалькі маляваных вучнямі картаў Беларусі, на якіх у межы Беларусі ўключаны часьці

Дзвiнскага, Люцынскага і Ілукштанскага паве-таў, як і тры карты Беларусі з увагай аб тэры-торыі Беларусі і Латгаліі.

Паводле здабытых судовым сьледствам і пра-вераных датаў, Вакружны суд высветліў, што, запраўды, у 1921 годзе, у Дзвiнску, па ініцыя-тыве беларускага грамадзкага працаўніка падсуд-нага Канстантына Езавітава была заснована бе-ларускае таварыства пад назовай „Бацькаўшчы-на“, мэты якога, паводле яго статутаў, рэгістра-ваных у Латгаліі Вакружным судзе, былі па-шырэньне культуры і прасьветы між беларусамі, жывучымі ў Латгаліі.

Аддзелы гэтага таварыства былі пазьней ад-чынены ў Люцыну і ў Старай Слабадзе. Пры Дзвiнскай „Бацькаўшчыне“ былі наладжаны для беларускіх школ вучыцельскія курсы, на якіх, будучы самі паводле прафэсіі пэдагогі і як куль-турна-прасьветныя грамадзкія дзеячы, прыёмалі жывы удзел падсудныя Езавітаў, Краскоўскі, Якубецкі, Пігулеўскі, пры чым, як гэта відаць з рэчавага даказу, знойдзенага у падсуднага Кра-скоўскага за час вобьску адношаньня, яны пра-цавалі у згодзе з кіраўніком Беларускага Аддзе-лу пры Міністэрстве Прасьветы Сяргеем Са-харавым.

Дзеля таго, што зазначаныя беларускія ву-чыцельскія курсы былі наладжаны дзеля падрых-тоўкі вучыцеляў у беларускія народныя школы, дык зусім зразумела, што іх кіраўнікі Езавітаў, Краскоўскі, Якубецкі і Пігулеўскі, сачылі за тым, каб у беларускія школы пападалі пэдагога-мі і выхавальнікамі тыя, хто кахае свой народ і душой і сэрцам аддаецца захаваньню і разьвітку яго духоўнага скарбу і нацыянальных асаблі-васьцяў. Таму, калі высвятлялася, што некато-рыя курсанты ў навуцы, магчыма, былі шмат да-лей за іншых, але зусім халоднакроўны, ці ж на-ват варожы беларускаму народу і яго нацыяналь-най сьвядомасьці, дык, таму, бязумоўна, гэтых курсантаў кіраўнікі курсаў не маглі вызнаць годнымі для выхаваньня беларускае моладзі і ў нацыянальным духу, і гэта ім паставіць ў віну

нельга. Гэтым тлумачыцца зьмест вышэй пададзенае пэперы, знойдзенае ў Краскоўскага за час вобыску, аб гэтых курсах і курсантах.

На зазначаных курсах, як і ў Дзьвінскіх сярэдней і пачатковай школах, падсудныя Краскоўскі і Якубецкі выкладалі рожныя прадметы, між каторымі былі географія і гісторыя Беларусі. Чытаючы географію Беларусі, Якубецкі кіраваўся больш сваімі ўвагамі, хоць географія Беларусі гр. Смоліча і ужывалася як сродак дапамогі (рэчавы даказ). Што падсудны Якубецкі выкладаў географію Беларусі так сама і паводле сваіх уваг, аб гэтым сьведчаць сьведкі: Булаўская, Бартуль, Касперовіч, Фэдарова і Красьневіч. Што тое-ж самае рабіў і падсудны Езавітаў у Люцынскай беларускай школе, сьведчыцца сьведкай Мікалаюнас. Усё гэта яскрава падкрэсьлівае тое, што яны на зазначаны падручнік географіі Беларусі, Аркадзя Смоліча, глядзелі як не на зусім адпаведны, але, дзякуючы таму, што ніякае вучэбнае дапамогі па географіі Беларусі на беларускай мове больш ня было, яны былі змушаны, хочучы-няхочучы, карыстаць гэты падручнік. Апошні варунак трэба аднясьці і на падсуднага Краскоўскага, якому ставіцца ў віну тое, што ён памянуты падручнік, разам з іншымі пашыраў па беларускім школам. Апрача гэтага, дзелу таго, што загадам ураду, які надрукаваны ў „Дзяржаўным Вестніку“ толькі 1-га сьнежня 1924 году у № 273, забаронена ўвадзіць і пашыраць ў Латвіі зазначаны падручнік географіі А. Смоліча, дык у яго ужываньні да таго часу нельга ўгледзіць праступленьне.

Аб карыстаньні карты Беларусі 1918 і 1919 г. г. у беларускіх школах і курсах сьведчаньнем тых самых сьведкаў даказана, што паводле іх пра Беларусь выкладалася толькі як пра край, а не дзяржаву, пры чым на іх акрэсьліваліся толькі этнаграфічныя межы Беларусі, а не палітычныя; і запраўды ж, як жа падсудныя маглі казываць гэтакія межы, якія фактычна ніколі не праводзіліся і яшчэ невядома, ці будуць праводзіцца наагул, бо Рада Беларусі у 1918 годзе

здолела толькі дэклараваць Беларускаю дзяржаву, але упарадкаваць і правесці свае дзяржаўныя межы ня здолела, бо век Беларускае Рэспублікі быў занадта кароткі, і таму гутарыць так сама аб дзяржаўных межах будучае Беларусі, аб якіх цяпер магчыма толькі марыць-сьніць, з боку падсудных, як людзей з досьць вялікай інтэлігентнасьцю, было б занадта наіўна, дзеля чаго гэтую магчымасьць Суд ня можа браць сур'ёзна і таму выключае яе.

Далей, ні адзін са сьведкаў, выключаючы Капылова, на паседжаньні Суда ня сьведчыў аб тым, што Латвія адабрала у Беларусі яе землі і што землі гэты павінны быць далучаны да будучае Беларусі. Калі ж сьведка Капылоў і пасьведчыў адваротнае, дык гэта магчыма вытлумачыць яго няведаньнем беларускае мовы, праз што магло выйсьці шмат непаразуменьняў, прыймаючы пад увагу, што беларускія школы і курсы пасьпэчаліся персонамі іншае нацыянальнасьці, якія слаба разумелі беларускую мову.

Разважаючы аб пытаньню, ці была, наогул, права падсудным Езавітаву, Краскоўскаму і Якубецкаму выкладаць у беларускіх школах географію і гісторыю Беларусі, Вакружны Суд знаходзе, што з далучаных да справы папер Беларускага Аддзелу пры Міністэрстве прасьветы № № 1726 ад 16 кастрычніка 1922 г. і 1159 ад 17 красавіка 1923 г. яскрава відаць, што ня толькі права, але гэта быў іх абавязак, пры чым, як гэта была сказана ў апошняй паперы, зьвярнуць асабліваю увагу на выкладаньне географіі і гісторыі Беларусі і нават адмячаць пасьпехі вучняў у гэтых прадметах,—папера Беларускага Аддзелу пры Міністэрстве прасьветы ад 12 красавіка 1924 г. № 990, дык зусім зразумела, што падсудныя былі змушаны шукаць і карыстаць да выкладаньня гэтых прадметаў тыя вучэбныя дапамогі, якія магчыма было атрымаць. Калі Беларускае Аддзел пры Міністэрстве Прасьветы кіраваў неадпаведна, ці проці распараджэньням Таварыша Міністра Прасьветы, дык адказнасьць за гэтае падае на гэты Аддзел, але ні ў якім

чыне не на падпарадкаваных яму вучыццалёў, якія не маглі ня выконваць загады і прапазыцыі свайго простага кіраўніка.

Што тычыцца таго, што падсудны Езавітаў пашыраў беларускі журнал „Ча чужыне“, дык, дзеля таго, што памянутае журнал, хоць і быў сканфіскаваны адзін час, але пасля 9 дзён зноў было дазволена Міністрам Унутраных Спраў Бэргам выдаваць яго (што відаць з рэчавых доказаў — распараджэньне Міністэрства Унутраных Спраў за №№ 5772 і 5906 ад 15 і 24 сакавіка 1920 г.), дык гэты журнал трэба разглядаць як зусім легальнае выданьне, чытаньне, паказваньне і пашырэнне якога нікому нельга залічыць у віну.

Пераходзячы да ўрачыстага абяцання, даваемага скаўцкімі атрадамі беларускіх школ, Богу, Бацькаўшчыне і Латыскаму ўраду, якое давалася на беларускай мове, пры чым слова „Тэвія“ перакладалася як „Бацькаўшчына“, суд у парадку слоў гэтага абяцання, дзе слова „Бацькаўшчына“ пастаўлена перад словам „Латыскаму ўраду“, нічога праступнага не знаходзе, бо, як гэта вытлумачыў сьведка Пятро Масальскі, гэты тэкст выпрацаваны Цэнтральным Праўленьнем скаўтаў Латвіі і ён прыняты таксама і ў скаўцкіх атрадах беларускіх школ, з перакладам яго на беларускую мову.

Жадаючы падтрымліваць зьвязкі са сваімі аднапляменікамі, жывучымі ў іншых дзяржавах, „Бацькаўшчына“ дэлегуе ў 1921 г. падсуднага Канстантына Езавітава разам з нейкім Дварчанінам на беларускую нацыянальна-палітычную канфэрэнцыю ў Празе, дзе побач з культурна-нацыянальнымі абгаварываюцца яшчэ і палітычныя пытаньні, з вынясеннем гэтых рэзалюцыяў (рэчавыя доказы, знойдзеныя ў падсуднага Корці):

- 1) „Беларусь павінна быць непадзельная і ні ад каго незалежная дзяржава“, і
- 2) „Беларускі народ ляжыць прыгнечаны і зьняважаны сваімі суседзямі, і ў той час, калі ён ня можа кіраваць сваім добром-маёмасьцьцю, акупанты з усходу і заходу, як маскоўскія каму-

ністы і палякі, эксплуатауюць і абіраюць беларускі народ.“

З апошніяе рэзалюцыі выразна відаць, што Пражская канфэрэнцыя за акупантаў Беларусі лічыла Расею і Польшчу, але ня Латвію, таму і рэзалюцыі яе ськіраваны проці памянутых суседзяў маскоўскіх камуністаў і палякоў, а не латышоў, і таму ўдзел „Бацькаўшчыны“ у Пражскай канфэрэнцыі праз дэлегацыю падсуднага Езавітава, ня можа быць разглядаемы як удзел у праступнай арганізацыі.

Праводзячы далейшыя кансэквэнцыі на падставе рэзалюцыі памянутае Пражскае канфэрэнцыі, Суд даходзіць да вывада, што беларускі вызваленчы рух ськіраваны проці Радавае Расеі і Польшчы, але ня Латвіі і што дзеля таго што хоць падсудныя Езавітаў, Краскоўскі, Пігулёўскі, Якубецкі, Мядзіолка-Грыб, Корці і Жэрдзі і прыёмалі ўдзел у ім і праводзілі ідэю незалежнае і непадзельнае Беларусі, гэта ім нельга залічыць у віну.

Пасьля гэтага зусім зразумелы і выразы ў лісту, знойдзеным у падсуднага Краскоўскага і пісаным з Коні: ў „Усход просіць нас трымацца наколькі магчыма і дапамагчы ім далучыць ўсходнія землі да іх хутара“, дзе гутарка ідзе пра аб'яднаньне вакаругоў Беларусі, падзеленых між вышэй зазначанымі дзяржавамі.

Што датычыцца ўвагі ў лісту Міністра Прэзыдэнта Беларускае Народнае Рэспублікі ад 1923 г. 12 сьнежня таму самаму Краскоўскаму (рэчавы доказ), што ад Вільні да Прагі і ад Коўні да Дзьвінску будзе едыны фронт, дык апошні ня мысліўся як баявы фронт, бо з кім і дзеля чаго беларусам змагацца ў Празе, а таму і іншыя зазначаныя часткі фронту, як Дзьвінск, ня могуць разглядацца як мейсцы змаганьня, але як мейсцы пашырэння беларускае нацыянальнае сьвядомасьці.

■ ■ Сьведчаньнем сьведкі Сьвятлічнага даказана, што знойдзены у падсуднага Краскоўскага ліст з подпісам „Н. С.“ пісаў зазначаны сьведка, пры

чым словамі: „Дух і настрой добрыя. Надзей шмат. У што гэта ўсё толькі выльецца“, — ён мысліў украінскі рух.

Затрымываючыся яшчэ на знойдзеных у дзелаводстве Дзэвінскае „Бацькаўшчыны“ і ў сэкратара Люцынскае „Бацькаўшчыны“ Міхала Іванова статута Менскае „Бацькаўшчыны“, Вакружны Суд у іх нічога праступнага не знаходзе, і апрача таго таксама не даказана, што Дзэвінская і Люцынская „Бацькаўшчыны“ працавалі паводле іх.

Што датычыцца сходу, меўшага мейсца ў падсуднага Краскоўскага, ў якім прыёмалі удзел падсудныя Пігулеўскі, Якубецкі, Мядзіолка-Грыб Корці і Жэрдзі, дык нічым ня было даказана што на ім абгаварывалася ці пастанаўлялася што небудзь анцідзяржаўнае.

Пераходзячы да дзейнасьці падсуднага Міхала Іванова, Вакружны Суд, пры дапамозе сьведчаньняў сьведак Кудраўцава, Казлоўскае і Максімчык, высвятліў, што ён навучаў вучняў сьпяваць беларускі гімн паводле нотавых сшыткаў (далучаны да справы), пры чым сьпявалі „Не пагаснуць зоркі ў небе“ і першы куплет з „Ад веку мы спалі“, перарабіўшы ў ім словы „трэба зладзеяў забіць“ на „трэба прасьвету здабыць“, у якіх нічога падбіваючага проці Латвіі няма.

Раўнуючы зьмест знойдзенага за час вобыску у падсуднага Езавітава покліча „Змагайся—пераможаш!“, выданьне пазамежнае дэлегацыі па вызваленьню Беларусі, з стацыямі журналу „На чужыне“, Суд знаходзе, што покліч, надрукаваны ў апошнім, па сваёй істоце падобны першаму, і дзеля таго, што журнал „На чужыне“ быў легалізаваны распараджэньнем загадчыка і кіраўніка нашае ўнутранае палітыкі, Міністра Унутраных Спраў, ад 25 сакавіка 1920 г. пад № 5906, дык як жа можна абвінавачываць падсуднага Езавітава за тое, што адзін экзэмпляр пазамежнага выданьня з зьместам, падобным да зьместу зазначанага журналу, быў знойдзены у яго.

Узважыўшы усё здабытыя ў судовым сьледстве данныя і уважаючы на прыведзеныя матывы, Акруговы Суд даходзе да таго пераконаньня, што не даказана, што падсудныя Канстантын Езавітаў, Уладзімір Корці, Уладзімер Пігулеўскі, Ян Краскоўскі, Паўліна Мядзіолка-Грыб, Андрэй Якубецкі і Парфіры Жэрдзі прыймалі удзел у нейкім хаўрусу, які злажыўся дзеля адарваньня сілай ад Латвіі якойсь яе часткі, пры чым на паседжаньні Суда нават ня было канстантыравана, што наагул гэтая праступная арганізацыя існавала, таксама як і не даказана, што падсудны Міхал Іваноў нібыта пашыраў погляды, якія падбухторывалі зрабіць паўстаньне, дзеля чаго і вызнаць іх апраўданымі ў інкрымінаваных ім паводле абвінавачывальнага акту першым — 51 п. 102 п. л. „д“ Зборніка законаў, прадугледжаных цяжкіх праступленьняў, і Міхалу Іванову — 130 п. л. „д“. 1 п. Зборніка законаў прадугледжаных праступленьняў. Рэчавыя доказы пакідаюцца пры справах. Суд. выдаткі бяруцца на кошт дзяржавы.

Асноўваючыся на вышэйазначаным і кіруючыся 771 п. 1 п. Зборніка Крымінальных прац. і адносна судовых выдаткаў 976 п. таго самага закону, Вакружны Суд **пастанаўляе:** Латыскіх падданных: Канстантына Барысавіча Езавітава 29 гадоў, Уладзімера Аляксандравіча Корці 23 гадоў, Уладзімера Васілевіча Пігулеўскага 34 г., Літоўскіх падданных: Яна Ігнатавіча Краскоўскага 42 г., Андрэя Паўлавіча Якубецкага 30 г. і Паўліну Вікенцеўну Мядзіолка-Грыб 29 г., выдаючага сябе за Украінскага падданага Парфірыя Мефодзьзевіча Жэрдзі 30 г. у абвінавачваньнях у прадугледжаных у 51 і 102 п. л. „д“ зборніка законаў цяжкіх праступкаў, і Латыскага грамадзяніна Міхала Янавіча Іванова 48 г. у абвінавачваньні, прадугледжаным у 130 п. л. „д“, п. 1. зборн. зак. цяжкіх праступкаў, на падставе 771 п. 1 п. пастаноў крым. прац., вызнаць апраўданымі.

Рэчавыя доказы пакінуць пры справах. Судовыя выдаткі ўзяць на кошт дзяржавы“.

Арыгінал з належнымі подпісамі.

ДАДАТАК.

Апошняе слова падсуднага К. Езавітава.

Грамадзяне Судзьдзі,
мне дужа цяжка бараніцца па істоце ўзвядзімых
на мяне абвінавачваньняў, бо фактычна нікае
„істоты“ ў іх німа!

— Чуткі, згадкі і плёткі!

У чым нас вінавацюць?

— У тым, што мы вялі нацыянальна-беларус-
каю працу ў Латвіі і выховывалі у беларускае
моладзі пашану да ўсяго свайго роднага, у тым,
што мы зьяўляемся перакананымі беларускімі
нацыяналістамі.

Ці зьяўляемся мы беларускімі нацыяналі-
стамі?

Да, — зьяўляемся!

Ці вялі мы беларускую нацыянальна-адра-
джэнчую працу ў Латвіі?

— Да, — вялі!

Гэтага мы не хавалі і не хаваем. Гэтым мы
духова жывём і ў гэтым бачым сабе гонар.

Цяжкая, ды й няўздзячная задача — змагац-
ца супроць плётак і чутак.

І я змагацца з імі не зьбіраюся.

Не хачу я спыняцца таксама і на тых ня-
точнасьцях пры запісу паказаньняў сьведкаў і
на тых перакручваньнях сэнсу некаторых кніж-
ных тэкстаў і пісьмаў, да чаго дапусьціўся было
сьледчы, а за ім і пракурор. Гэты няточнасьці і
неправідловасьці высветлены ў належнай меры
і сьведкамі і абаронай.

К. Езавітаў да арышту і беларускага працэсу.

Мне хочацца толькі даць адказ гр. Пракурору, які ў апошняй сваёй рэпліцы зусім ня так, як гэта было запраўды, асьветліў маю размову з былым Міністрам Унутраных Спраў, гр. А. Бэргам, у справе зьняцьця канфіскаты з беларускага штомесячніка „На чужыне“. Гр. Пракурор можа і дужа па-мастацку намаляваў сцэну нашага з гр. Бэргам спатканьня, але пераказаны ім наш, нібы-та, з А. Бэргам дыалёг—зусім не адпавядае

К. Езавітаў у турме і на лаве падсудных у часе беларускага працэсу ў Латвіі.

праўдзе. Ніякіх абепанак аб тым, што часопісь „На чужыне“ не будзе больш пашырацца ў Латвіі,—я не даваў. Ды гэтага ад мяне і не вымагалі, аб гэтым не было, нават, віякіх размоў. Канфіската з часопісі „На чужыне“ была зьнята без якіх-бы тое ні было умоў. Аб гэтым выразна сьведчыць і належная папера Міністэрства Ўнутраных Спраў.

З паказаньняў сьведкаў, а таксама і з перапіскі маеі з маімі сябрамі, Суд меў магчымасьць

пераканацца, што я заўсёды быў ня толькі зусім лойяльным адносна Латвіі, але і шчырым яе прыхільнікам.

Гэта прыхільнасьць праяўлялася ня толькі ў працы маея сярод беларускае меншасьці на Латвійскай тэрыторыі, але і пры выездах маіх за мяжу, дзе заўсёды гэтак спакусна бывае выліць усё тое, што „накіпела“ на душы.

Не было скаргаў, не было лаяніны,—значна запраўды не накіпела.

Гаворучы аб Латвіі, мы, беларусы, да самага апошняга часу, выказвалі ей толькі ўздзячнасьць і нязьменную прыхільнасьць.

Па думцы гр. Пракурора, усё гэта „ёсьць толькі „маска“, асьцярожная скрытнасьць да пэўнага часу. Мы, беларусы, на ягоны пагляд,—спрытна прыкідаемся.

Хай так!

Аднак, зьняць гэтую „маску“ гр. Пракурору не ўдалося!

І няхай ён не турбуецца!—„Маскі“ ён з нас ня зьніме, бо ніякае маскі на нас німа. Суд бацьку наш запраўдны твар.

Я катэгарычна адкідаю ўзвядзімыя на мяне і маіх таварышоў абвінавачваньня.

Я пьвёрда перакананы ў перамогу Розуму.

Дзесяць даўгіх месяцаў, у адзіночнай камары, я спакойна чакаў сёнешняга дня і моцна веру, што тут, сёнека, маі цяжкія і незаслужоныя іспыты скончуцца.

Зьмест.

1, Беларускі працэс у Латвіі (прадмова)	3 балонка.
2, Першы дзень	4 ”
3, Абвінавачывальны акт	5 ”
4, Абвінавачываньня не вызнаюць сябе віннымі 36	”
5, Падсудным не даюць першага слова	37 ”
6, Присяга сьведкаў	37 ”
7, Дапрос сьведкаў	39 ”
8, Перарыў паседжаньня	43 ”
9, Паказаньне галоўнага сьведкі абвінавачываньня, палітычнага агента Эйнбэрга	47 ”
10, Перарыў паседжаньня	49 ”
11, Другі дзень	53 ”
12, Сьведка А. Дземяшкевіч аб стыпэндзіях ў Празе	54 ”
13, Сьведка А. Селунскі. Роля яго, П. Мурнэка і П. Заліта ў беларускім працэсе	59 ”
14, Увага выдавецтва	60 ”
15, Пастанова Суда	61 ”
16, Дадатак. Апошнія слова падсуднага Кастуся Езавітава	75 ”
17, Зьмест	79 ”

Кніга надрукована у ліку 800 экзэмпляраў.
 Галоўны склад выданьня ў рэдакцыі газеты „Голас Беларуса“ — Латвія, Рыга, рог Мельнічнай і Антоньеўскай вуліц, № 0/33.

ВЫДАНИЕ

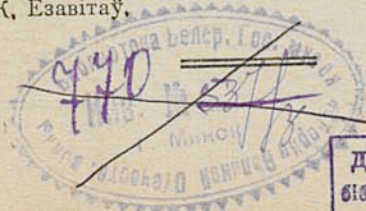
Бібліатэкі беларуса-выбаршчыка у Латвіі.

Выйшлі з друку і прадаюцца:

- 1, „Праграма Т-ва Беларусау-Выбаршчыкаў у Дзяржаўны Сойм, гарадзкія, паятовыя і валасныя самаўрады ў Латвіі.“ Рыга. 1925 год. 4 балонкі. Кошт—30 сантым.
- 2, „Статут Т-ва Беларусау-выбаршчыкаў у Латвіі“. Рыга. 1925 год. 14 балонак. Кошт—30 сантымаў.
- 3, „Latvijas Saeimas, pilsētu aprinķu un pagastu pašvaldību Statūti un pragrama“. Рыга. 1925 год. 16 балонак. Кошт—30 сантымаў.
- 4, „Програма Общества Белоруссов-выборщиков в Государственный Сейм, городские, уездные и волостные самоуправления“. Рыга. 1925 год. Лістоўка. Кошт—5 сантымаў.
- 5, „Грамадзяне Беларусы“... Адозва да беларусаў-выбаршчыкаў г. Дзьвінску, з поваду выбараў у Дзьвінскую Мясцовую Думу. Рыга. Жнівень 1925 году. Лістоўка. Кошт—2 сантымы.
- 6, „Baltkrievi“... Прадвыбарчы плякат на латыскай і беларускай мове, з поваду выбараў у Дзьвінскую Мясцовую Думу. Рыга. Жнівень 1925 году. Кошт—5 сантым.
- 7, „Чего должны добиваться крестьяне и рабочие в Сейме?“ Рыга. Латгалія. Земгалія. 1925 год. 12 балонак. Кошт—10 сантымаў.
- 8, „Visi Latgales darba ļaudis“... Прадвыбарчы ілюстраваны плякат на латыскай і беларускай мове, з поваду выбараў у Дзяржаўны Сойм Латвіі. Рыга. Верасень 1925 году. Кошт 15 сантымаў.
- 9, „Увесь працоўны люд Земгаліі“... Прадвыбарчы ілюстраваны плякат на беларускай і латыскай мове Рыга. Верасень 1925 год. Кошт—15 сантымаў.
- 10, „Все трудящиеся“... Прадвыбарчы ілюстраваны плякат на расейскай мове. Рыга. Верасень 1925 году. Кошт—15 сантымаў.
- 11, „Беларускі працэс у Латвіі“. Рыга, 1925 год. 80 балонак. Кошт—1 лат.

Рыхтуюцца да друку:

- 1, „Першы Брок“.—Зборнік вершаў гуртка маладых беларускіх паэтаў у Латвіі. (Ужо зладзены ў набор).
- 2, „Пяць гадоў беларускае адраджэнчае працы у Латвіі“. — К. Езавітаў.

242264

Дзяржаўная
бібліятэка БССР
імя У. І. Леніна

Хочу роздати покласти у широким
чужиним полі,

Але кажу вам і нечужиним
у разі.

Або ви маєте свободу; урочини знову

У вас зрадимо всім
накази.

А ширь покласти у широким
у широким полі знову скільки
накази

Сей часок не буде свого часу
у вас усе знову нечужиним
всіх і кажу вам знову у широким
незачекали вас у широким
красу

30к

1 лат.

Бел. 2005

80000004 168532

Друкавана у ліку 800 экзэмпляраў.